Эхэ һайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-һээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1992 июнь 16
Зунай дунда һарын 16
ВТОРНИК
гарагай 3
№ 114 (18473)
сан 6 мүн

Республикын Верховно Советэй IX сесси

ОН ХУУЛИТАЙ, ГАЗАР ЭЗЭТЭЙ

бликын Верховно Советэй IX сессиин үлшын үдэр тухай тобшо эгшэ гарагай толилогдоо

мэриин түүдтэ хаража д Республигаргын жасые аар нэмэлтэ ууд тухай» дай депутаүбшэн хэлсэ байба. Тус убликын Мидэй Гүрэн түрүүлэгшэ ороидоол 5 дэсэл хэбэ. жаса юундэ а тухай мүрайлбаринжа

т А. П. Шапромышленна ые үгырүүлэн жэ һанаагүй 2 процентые үлэхэ тухай аха ёногүйбэ. Тэрэнэй рэхэ дуратай ай. Тиимэнээ айгуулха туоектын нэгэр бүбшэн хэлсэ тэрэ статьянь удай олоной дэбэгүй. Тиисаа байгууласе табигдабэ. эр «Нютагай хубилалгатай Буряад Республикын Гүрэнэй туг тухай асуудалые хаража үзэбэ. Энэ талаар **С. В. Калмыковой** хэһэн элидхэл манай газетэдэ толилогдоһон байха. Тиигээдшье манай республикын Гүрэнэй туг тухай элдэб һанамжануд манда олоор толилогдоо һэн. Сессиин түрүүшын удэр үнгэргэгдэһэн Эрдэмэй, һуралсалай, соёлой талаар комитедэй заседани дээрэ болоһон хөөрэлдөөн тухай мүн лэ мэдээсээбди. Тэрэ удаа сессиин хамтын заседани дээрэ дурадтагай захиргаанай зайһан дүүргэжэ болохо гэһэн шиидхэбэри сесси депутадуудай олоной дуугаар абтаба.

Тус асуудалһаа уламжалан, нютагай Советүүдэй түрүүлэгшээр гол ажалһаа сүлөөлэгдэһэн хүнүүд байха ёһотой гэһэн шиидхэбэри депутадуудай олоной дуугаар абтаба. Энээнһээ урид сессиин баталһан хуули соо гансал гол ажалһаа сүлөөлэгдөөгүй хүнүүд нютагай Советүүдэй түрүүлэгшээр һунгагдаха ёһотой байгаа һэн. Шэнэ хуулинууд, манай һанахада, нэгэнше хубилагдангүйгөөр байха ёһогүй ха юм. Бодото ажабайдалдамнай, юрэнхыдоо, үдэр бүри хубилалтануд боложо байдаг һэмнай.

«Газарай баялигууд тухай» Россин Федерацийн Хуулие Буряад Республикын газар дээрэ хэрэглэхэ тухай» асуудалаар республикын Верховно Советэй комитедэй түрүүлэгшэ **Ю. Ф. Ефремов** элидхэбэ. Тус асуудал мүн лэ хоёрдохёо зүбшэн хэлсэбэ гээд тэмдэглээ. Эсэсэй эсэстэ бүрин эрхэтэй, бээ даанги болоһон Буряад Республика «Газарай баялигууд тухай» өөрын Хуулитай болохо тухай шиидхэбэри абтаба.

Зүбшэн хэлсэгдэһэн эдэ бүхы асуудалнуудаар тогтоолнууд баталагдан абтаба.

Забһарлалай һүүлээр арадай депутадууд тус сессиин гол асуудалнуудай нэгэн болохо Буряад Республикын Гүрэнэй туг тухай асуудалые хаража үзэбэ. Энэ талаар **С. В. Калмыковой** хэһэн элидхэл манай газетэдэ толилогдоһон байха. Тиигээдшье манай республикын Гүрэнэй туг тухай элдэб һанамжануд манда олоор толилогдоо һэн. Сессиин түрүүшын удэр үнгэргэгдэһэн Эрдэмэй, һуралсалай, соёлой талаар комитедэй заседани дээрэ болоһон хөөрэлдөөн тухай мүн лэ мэдээсээбди. Тэрэ удаа сессиин хамтын заседани дээрэ дурадхагдаха тугуудай хоёр проект тодорхойлогдоһон байна. Тэрэл дурадхагдаһан проектнүүдэй нэгэниинь депутадуудта һайшаагдаа. Гэбэшье Гүрэнэй туг тухай заһабари республикын Конституцида оруулхын тула бүхы депутадуудай гурбанай хоёр хубиин дуун хэрэгтэй юм. Дуугаа үгэлгын дүнгөөр дурадхагдаһан проектын түлөө имагтал 90 хүн дуугаа үгөө. Харин баталагдаха гэбэл, 113 дуун хэрэгтэй байгаа. Тиимэнээ республикын Гүрэнэй туг тухай асуудалые удаадахи сесси дээрэ хаража үзэхэ гэжэ шиидхэгдээ.

Мүн лэ һүүлшын үдэртэ баһал шухалын шухала асуудалнуудай нэгэн депутадуудай үзэмжэдэ табигдаба. Энэмнай юун бэ гэбэл, газарые үмсын зөөри болгохо тухай асуудал болоно. Урда тээнь Россин парламентда энээн тухай асуудал табигдабашье, ажахын хуушан түхэлэй хүтэлбэрилэгшэд, тодорхойлбол, колхоз, совхозуудай түрүүлэгшэнэр, директорнүүд энэ асуудалые нэгэнтэ бэшэ буруу һүргэһэн байна. Тиимэ болохолоороо манай республика Россида түрүүшынхээ газарые үмсын зөөри болгохо тухай хубилалта Үндэһэн Хуулидаа оруулха зэргэтэй.

Нимэ хубилалта мүнөө бидэнэй баталаагүй һаа, газарые бүри ехээр үрихэ, үбэршэлхэ, нюусаар наймаалха болоно бшуу гэжэ арадай депутат **П. Г. Зильберман** һэргылбэ.

— Мүнөө энэ зал соо бултанай хуби заяан шиидхэгдэжэ байна гээшэ. Манай республикада хабаатай гурбан шухала документ абтанхай. Нэрлэбэл, Буряад Республика тухай Россин Президентын Зарлиг, Федеративна хэлсээн, Россин Федерацийн болон Буряад Республикын хоорондохи экономическа хэлсээн боолоно. Шухала эдэ документнүүдые түргэнөөр хүсэндэнь оруулхын тула манай зүгһөө бодото алхамууд хэгдэхэ зэргэтэй. Тэдэнэй нэгэниинь гэбэл, мүнөөдэр бидэнэй баталха шиидхэбэри болоно,—гэжэ **В. Е. Тугутов** зааба.

Тиихэдэ республика соогоо мэдээжэ болоһон колхозуудай түрүүлэгшэнэр **М. В. Михалев, Ю. П. Седов** гэгшэд энэ асуудалые зүб тээшэнь шиидхэхые уряалаа. Хамтын ажахынууд ээзэлжэ байһан газараа алдаха гэжэ айлтагүй. Газарые тэдэнэй ашаглалгада үгэхэ тухай актнууд баталагданхай ха юм. Тиихэдэ энэ асуудал үшөө нэгэ шухала талатай гэбэл, газарые үмсын зөөри болгохо тухай хубилалтын манай Конституцида оруулагдабал, гадаадаһаа, тэрэ тоодо, харинн оронуудһаа, олзын хэрэг эрхилдэг шэнэ байгуулламжануудһаа мүнгэнэй горитой ехэ һомололгонууд манай республикын хүдөө ажахыда, юрэнхыдөө, ажахын бусадшье һалбаринуудта шууд түргэнөөр хэгдэхэ болоно бшуу. Харин энэ асуудалые шиидхэнгүй, намарай сесси хүрэтэр хойшолуулбал, аяар 4—5 шухалын шухала һара гээгдэхэ. Юундэб гэхэдэ, энэ асуудал эсэсэй эсэстэ зүб тээшээ эрхэбэшэ шиидхэгдэхэ ёһотой ха юм. Тиимэһээ тэрэниие саг дары шиидхэбэл дээрэ. Манай республикын бүхы хүн зоной һуудал байдалынь, эдэ хоолоор хангагдасань тон лэ энэ асуудалые дары шиидхэлгэһээ дулдыдаха ушартай гэхэ-шэлэн депутэдууд һанамжануудаа мэдуулээ, бэе бээ уряалаа. Тиин гурба-дүрбэ дахин дуугаа үгэһэнэй эсэстэ арай шамайл хэрэгтэй болохо 114 депутадуудай дуун үгтоо. Энэмнай үнэхөөрөөшье түүхэтэ шиидхэбэри болоно бшуу.

Түгэсхэлдэнь үшөө хэдэн асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэжэ, сесси энээгээр хүдэлмэрээ дүүргэбэ.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ,
С. ОЧИРОВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Буряад Республикын арадай депутадууд Н. Я. Кондаков, М. Х. Рагимов, Е. А. Авдеев гэгшэд сессиин забһарлалай үедэ. С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Арадай депутадуудай һанамжануд

хэдэмнай үлэхэ асуудалнууд

ЕВА, Хорини улиин Удын

публикымнай дэй IX сесси асуудалнууд эгдэбэ гэ- Республика ынхиеэ «Эрхай» Буряад Хуули батаТиигэжэ бүдай тус Хуу- ябуулагдаха шарай эрхэн ёһоор саагдэжэ байха

Верховно Советэй IX сесси дээрэ «Буряад Республикэда экономическа реформын ябаса тухай» асуудал хаража үзэгдэбэ. Энэ тон шухала асуудалые шиидхэлгэдэ дутагдалнууд яһала олон дайралдана. Энээн тухай шанга хөөрэлдөөн болоо.

Удаадахи шухала асуудал —«Буряад Республикын арадуудай хэлэн тухай» асуудал мүн. Республикымнай нэрые зүүжэ, нэрлүүлжэ ябадаг Буряад арадай хэлэн одоол ород хэлэнтэй адлаар үрэнэй хэлэн гэжэ хуулита ёһоор тоологдодог болобо. Гүрэнэй хэлэн тухай мүн лэ горитой хөөрэлдөөн болобо. Гэбэшье арадай депутадуудмиин лэ һайхан үгэнүүдые хэлэхэ бэшэ, харин хэлэн тухай эгээл тааруу, зохид шиидхэбэри абаба.

Республикынгаа бүхы хэрэгүүдые буряад хэлэн дээрэ эрхилдэг, бэшэдэг болохо гэһэн һанамжа бии гааб даа. Гэбэшье мүнөө дээрээ, буряад хэлээ һайнаар шудалаагүй, хэлээ һайнаар мэдэдэггүй болошоһон үе сагта бүхы документнүүдые буряад хэлэн дээрээ бэшэдэг болохо гээшэмнай бүтэхэгүй ябадал ха. Гэхэтэй хамта республикын арад зоной 75 процент болодог ород болон бусад арадуудай аша туһые харангүй байха аргагүй байгаа.

Миниин һакахада, мүнөө республикын хүн зон түрэл хэлээ үргөөр шудалха, бага наһанһаань үхибүүдээ буряад хэлэндэ һургаха, һургуулинууд буряад хэлэ һайнаар заадаг болохо гэхэ мэтэ зорилгонууд хойшолуулагдангүй бэелүүлэгдэхэ эрэгтэй.

Буряад Республикын Верховно Советэй IX сесси дээрэ табигдаһан асуудалнууд бултадаа манай саашанхи ажабайдалда тон шухала удха шанартай гээд онсолхомни.

тадаа шудалдаг болоёл

ОВ, Улаанка районой ителька 40-

һуралсалай һэн тулэ тухай» Буыкын Хуули лда тон ехэ байха гэжэ ыдөө эрдэм ө бүхы хүгэн эшэ үндэ-

Республикэда экономическа реформын ябаса тухай» асуудалые хаража үзэгдэбэ. Энэ тон шухала асуудалые шиидхэлгэдэ дутагдалнууд яһала олон дайралдана. Энээн тухай шанга хөөрэлдөөн болоо.

Удаадахи шухала асуудал —«Буряад Республикын арадуудай хэлэн тухай» асуудал мүн. Республикымнай нэрые зүүжэ, нэрлүүлжэ ябадаг Буряад арадай хэлэн одоол ород хэлэнтэй адлаар үрэнэй хэлэн гэжэ хуулита ёһоор тоологдодог болобо. Гэбэшье арадай депутадуудмиин лэ һайхан үгэнүүдые хэлэхэ бэшэ, харин хэлэн тухай эгээл тааруу, зохид шиидхэбэри абаба.

Республикынгаа бүхы хэрэгүүдые буряад хэлэн дээрэ эрхилдэг, бэшэдэг болохо гэһэн һанамжа бии гааб даа. Гэбэшье мүнөө дээрээ, буряад хэлээ һайнаар шудалаагүй, хэлээ һайнаар мэдэдэггүй болошоһон үе сагта бүхы документнүүдые буряад хэлэн дээрээ бэшэдэг болохо гээшэмнай бүтэхэгүй ябабодото дээрээ бэелүүлэгдэхэ аргатай гү? Энэнь эгээн шухала хэрэг ха юм. Жэшээлхэдэ, Хуули дотор «багшанарай салин хүдэлмэришэдэй дунда зэргын салинһаа доошо байха ёһогүй» гэжэ бэшэгдэй.

Саашань би буряад хэлэн тухай хэлэхэмни. Зогсолтын үе сагта 10—15 жэл соо һургуулинуудта түрэл буряад хэлээ шудалхаяа болёо. Тиимэнээ мүнөө буряад хэлэ шудалха хэрэгые дээдэ хэмжээгээр ябуулха хэрэгтэй.

Үнөө 20 МЯНГАН ТОННО

Хэжэнгын районой Шулуутын акционернэ компаниин оньһожоруулагдамал отрядай найман гэшүүдһээ бүридэһэн бишыхан коллектив Загаһатын совхозой таряалан дээрэ эдэ үдэрнүүдтэ наг шэбхэ шэрэжэ дүүргэбэ. Тусхайлан хэлэбэл, эдэнэр тэжээлэй ургамалнуудай таригдаха Шабгансын дабхар гэжэ нэршэһэн 55 гектар полинууд дээрэ бүхыдөө органическа 2500 тонно үтэгжүүлгэ шэрэжэ гаргаһан байха юм.

Оньһожоруулагдамал отрядай механизаторнууд ационернэ компаниин город дээрэ овощ ургуулжа байһан Хитадай Арадай Республикын түлөөлэгшэдтэ баһа туһаламжа үзүүлээ. Тэдэнэр Хитадай огородшодто 2 мянган тонно нютагай үтэгжүүлгэ шэрэжэ үгөө юм.

Мүнөө Михайловкын совхоздо, таряашадай ажахынуудай Могсохоной эблэлдэ тус отрядай гэшүүд органическа 10—10 мянган тонно үтэгжүүлгэ зөөжэ гаргаха түсэбөө бэелүүлжэ эхилэнхэй.

М. ШАГДАРОВА.

Газарай үрэжэл һайжаруулха

габшагай үдэрнүүд

САБШАЛАН ҮТЭГЖҮҮЛЭГДЭНЭ

Үльдэргын колхоз байгша ондо 1500 гектар нуга сабшалангаа үтэгжүүлхэ ёһотой. Нёдондо жэлэй намарһаа хойшо эдэнэр сабшалан дээрэ 5042 тонно наг шэбхэ шэрэжэ гаргаба. Тэрээнһээ гадуур тус ажахын механизаторнууд 156,5 тонно минеральна үтэгжүүлгэ газарайнгаа хүрьһэндэ оруулһан байна. Шэрэнгийн колхозой, «Юбилейный» совхозой механизаторнууд нёдондо жэлдэ нуга сабшалан дээрээ 1000 ба 500 тонно нютагай үтэгжүүлгэ шэрэжэ, тараһан байха юм. «Улаан-Туяа» колхозойхид олон жэлэй ногооной таригдаһан талмайда 250 тонно наг шэбхэ гаргажа тараанхай. Харин районой бэшэ ажахынуудай сабшалан болон таряалан дээрээ мүнөө жэлдэ органическа үтэгжүүлгэ шэрэжэ гаргаагүйнь харамтай.

Энэ жэлэй апрелиин нэгэнһээ июнь һара болотор соносхогдоһон габшагай хоёр һара соо газарайнгаа үрэжэлые һайжаруулха зорилго табиһан «Дружба», «Улаан-Туяа» колхозууд нуга сабшалангууд дээрээ минеральна үтэгжүүлгэ мүнөө оруулжа байнхай.

В. ЖИГЖИТОВ.

Яруула.

Хүдөө ажахын шэнжэлэл

ГЭЭГДЭЛҺЭЭ ХЭЗЭЭ ГАРАХАБИБДИ?

Жэлэй эхинһээ хойшо мал ажалай продукциин гүрэндэ хэр худалдагдажа байһан тухай Статистикын талаар Буряад Республикын гүрэнэй комитедэй суглуулһан эзлжээтэ тоо мэдээнүүдые зэргэсүүлэн шэнжэлхэдэ, тиимэ урмашамаар үрэ дүнгүүд туйлагдабагүй. Дэлгүүрэй харилсаагаар хүдэлдэг болоһон колхоз, совхозууд ахяа, һү, үндэгэ урданайхи мэтэ схээр бэлэдхэлэй пунктнуудта тушаахаяа болинхой. Мал ажалай продукциин зүйл бүхэнние абаад харабал, республикын бүхы категориин ажахынууд байгша ондо малай болон шубуунай 58000 тонно мяха гүрэнэй нөөсэдэ худалдаха ёһотой һаа, январь-май һарануудта бүхыдөө 14.895 тонно продукци тушааһан байна. Энэнь хэлсээнэй ёһоор жэл соо худалдагдаха мяханай ороидоол 25 процентнь тушаагдаһан болоно гээшэ. Харин нёдондо энэ үедэ 18.769 тонно мяхан гүрэндэ худалдагдаһан байгаа юм. Энэл хугасаа соо хубиин ажахынуудһаа гэхэ гү али үмсэһөө дүн хамта 2226 тонно мяхан гүрэнэй нөөсэдэ оруулагдаба. Тэрэнь, үнгэрһэн жэлэйхитэй сасуулхада, 12 тонноор ехэ продукци тушаагдаһан болоно.

Мяхан юундэ багаар худалдагдаг болооб гэбэл, үнгэрһэн май һара соо ороидоол 2582 тонно мяхан тушаагдаа бшуу. Хүдөөгэй хүн зоной хубиин ажахынуудһаа мнил 188 тонно продукци абтаһан байха юм. Энээнэй гол шалтагааануудай нэгэниинь гэхэдэ, мяханай комбинадта үсөөн мал оруулагдахаһаа гадна, туранхай, бага шэгнүүртэй үхэр, гахай, хонид, шубууд тушаагдана. Жэшээлхэдэ, эбэртэ бодо малай толгой бүриин шэгнүүр ороидоол 290 килограмм, гахайн—92, хониной —27 килограмм татаһан байна бшуу.

Республикын бүхы ажахынууд мүнөө жэлдэ гүрэнэй нөөсэдэ бүхыдөө 136 мянган тонно һү худалдаха хэлсээ баталанхай юм. Жэлэй үнгэрһэн табан һарын туршада дүн хамтадаа 32 966 тонно сагаан эдеэн тоһоной заводуудта, мүн комбинадта оруулагдаа гэхэ гү, али һу худалдаха жэлэй даабари 24 процент бэелүүлэгдээ. Нёдондо жэлэй энэ үеынхидэ орходоо, 9380 тонноор бага һүн тушаагдаба. Энээнэй гол шалтагааниинь гэбэл, һаамхай үнеэдэй тоо 7218 тоолгойгоор үсөөрүүлэгдээ. Тэрээнһээ гадуур бии байһан үнеэдэй һу шэмэнь баһал доошолооо.

Байгша ондо үмсэһөө һу худалдажа абаха хэмжээн нёдондонойхидо орходоо баһал доошоо байна. Таряашадай ажахынуудта, фермернүүдтэ, хүдөө ажахын кооперативуудта үнеэдэй тоо толгойн олошорбошье, тэдэнэрһээ мүртэй һүн тушаагдажа биранагүй. Тусхайлан хэлэбэл, байгша ондо хубиин ажахынуудһаа орой. доол 398 тонно сагаан эдеэн абтаа. Харин үнгэрһэн жэлэй энэ үедэ дүн хамта 741 тонно һүн тушаагдаһан байгаа юм. Мухар-Шэбэрэй райондо нёдондо жэлдэ үмсэһөө 96 тонно һүнэй абтаһан һаань, байгша ондо нэгэшье килограмм һүн тушаагдабагүй. Эндэ тайлбари хэрэгтэй аал?

Жэлэй үнгэрһэн табан һара соо республикын ажахынуудһаа бүхыдөө 69.117 мянган үндэгэн гүрэнэй нөөсэдэ худалдагдаба. Энэнь үндэгэ тушааха жэлэй даабари 30 процентдэ хүргэгдэһэн байна. Үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, 23.605 мянган үндэгөөр үсөөн худалдагдаа.

Редакциин социально-экономическа таһаг.

РЕСПУБЛИКЫН БҮХЫ КАТЕГОРИИН АЖАХЫНУУДАЙ МАЛ АЖАЛАЙ ПРОДУКЦИ ГҮРЭНЭЙ НӨӨСЭДЭ ХУДАЛДАЖА БАЙҺАН ТУХАЙ

1992 оной июнийн (Жэлэй даабариин 1-нэй мэдээн дүүргэлтэ процентээр)

Районууд	Мяхан	Һүн	Үндэгэн
Тарбагатайн	33	24	—
Түнхэнэй	32	29	—
Прибайкалийн	31	22	—
Захааминай	29	27	54
Загарайн	29	28	—
Ивалгын	29	22	27
Кабанскын	28	23	36
Бэшүүрэй	28	24	—
Баргажанай	27	19	—
Хурамхаанай	27	18	—
Мухар-Шэбэрэй	24	25	—
Хорийн	24	27	30
Хяагтын	23	26	—
Сэлэнгын	22	23	—
Зэдын	20	27	59
Яруунын	20	25	—
Хөжэнгын	15	21	—
Баунтын	15	10	—
Хойто-Байгалай	5	14	—
Ахын	3	12	—
Республика бүхыдөө	25	24	30

ТАРЯАШАНАЙ АЖАХЫНУУДТАЙ ТАНИЛСАБА

Таряашанай, хамһабариин ажахынуудые хүгжөөхэ асуудалаар семинар республикын аймагуудай захиргаанай гулваанарай хабаадалгатайгаар Хөжэнгын аймагта һая үнгэргэгдэбэ.

Республикын Министрүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ В. Б. Саганов, Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо А. М. Шевченко, Министрнүүдэй Советэй эмхидхэлэй таһагые даагша К. И. Бахрунов, Хүдөө ажахын министр Н. Н. Найданов, таряашанай, хамһабариин ажахынууд болон Хүдөө ажахын кооперативуудай эблэлэй түрүүлэгшэ В. А. Минтасов энэ семинарта хабаадажа, туһатай хөөрэлдөө ябуулһан байна.

Республикада фермерскэ хэрэг эгээл түрүүлэн эхилһэн П. Я. Базаров, Б. Д. Балданов гэгшэдэй таряашанай ажахынуудые, П. Е. Быковэй хамһабариин ажахые, Я. И. Мясниковой, Б. Р. Санжимитыповэй, Г. П. Ивановой байра байдалые хаража һонирхобо.

Могсохоной луго-мелиоративна бригадатай танилсаа. Таряашанай ажахынуудай, хүдөө ажахын эдэбхитэй бага предприятинуудай «Чесана» эблэлэй хнрпиисэ хэдэг, хониной арһа элдэдэг цехүүдэй ажалые хужарлан хараба.

Манай корр.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДТЭ

«Хойто зүгэй районуудые социально-экономическа талаар хүгжөөхэ зарим тэды хэмжээнүүд тухай» Россин Федерацийн Министрнүүдэй Советэй 1991 оной февралийн 4-дэ баталан абаһан 74-дэхи номерой тогтоолдо үндэһэлэн, мүн Зүүн Сибириин түмэр харгын Улаан-Удын отделениин зуушалалгые дэмжэжэ, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет байгша оной июнийн 2-то тусхай тогтоол баталан абажа, Зүүн Сибириин түмэр харгын Улаан-Удын отделениин хүдэлмэрилэгшэдэй, алба хаагшадай салин дээрэнь 1,3 хэмжээнэй районно коэффициент нэмэхэ эрхэ олгоһон байна. Энэ хэрэгтэ гаргашалагдаха гаргашаяа түмэр харгын отделени өөнэдынгөө зөөри зөөшэһөө бэдэржэ олохо ёһотой.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АГРОПРОМЫШЛЕННА КОМПЛЕКСЫН БОЛОН АГРАРНИГУУДАЙ ХОЛБООНОЙ ПРОФСОЮЗАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДТЭ

Буряад Республикын агропромышленна комплексын болон Аграрнигуудай холбооной профсоюзай рескомуудай хамтын пленум 1992 оной июнийн 17-ной 14 сагта Воровскийн нэрэмжэтэ үйлсын 25-дахи гэртэ байдаг һуралсалай-методическа түбэй байшан соо нээгдэхэнь. «Агропромышленна комплексдо тохёолдоһон хүндэ хүшэр байдал тухай, Россин агропромой болон аграрна холбооной профсоюзай түлөөлэгшэдэй Бүхэроссин суглаанай дүнгүүд тухай» асуудалнууд пленум дээрэ зүбшэн хэлсэгдэхэ юм.

Республикын Верховно Советэй Түрүүлэгшэ, аграрна асуудалнуудай талаар комитедэй түрүүлэгшэ, Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ, аграрна асуудалнуудай талаар тэрэнэй орлогшо, профсоюзуудай советэй түрүүлэгшэ, банкнуудые эрхилэгшэд, хүдөө ажахын продукци буйлуулдаг нэгэдэлнүүдэй хүтэлбэрилэгшэд, экологи болон газарай реформын талаар комитедэй түрүүлэгшэнэр, таряашадай ажахынуудай эблэлэй түрүүлэгшэнэр, промышленна томо предприятинуудай, Хүдөө ажахын министерствын хүтэлбэрилэгшэд, районуудай хүдөө ажахын управлениүүдэй начальнигууд, аграрна холбооной гэшүүд, пленумэй гэшүүд тэрэнэй хүдэлмэридэ урилгадана.

АПК-гай болон Аграрнигуудай холбооной рескомууд.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ПРЕЗИДЕНТЫН УКАЗУУД

«РОССИН ФЕДЕРАЦИИН СОЁЛОЙ ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ» ГЭҺЭН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭ ТУХАЙ

Соёлой талаар аша габьяатай байһанайнь, олон удаан жэлнүүдтэ үрэ түгэсөөр хүдэлһэнэйнь түлөө Буряад ороной районно «Баргажанай үнэн» газетын редакциин харюусалгата секретарь **Галданов** Николай Батомункуевичта **«Россин Федерацийн соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ»** гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

Россин Федерацийн Президент Б. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль
1992 оной июнийн 10.

* * *

«РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ЭРДЭМ УХААНАЙ ГАБЬЯАТА АЖАЛ ЯБУУЛАГША» ГЭҺЭН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭ ОЛГОХО ТУХАЙ

Эрдэм ухаанай-багшалалгын ажал ябуулгын талаар аша габьяатай байһанайнь түлөө түүхын эрдэмэй доктор, профессор, Д. Банзаровай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй багшанарай институдай кафедрые даагша **Тармаханов** Ефрем Егоровичто **«Россин Федерацийн эрдэм ухаанай габьяата ажал ябуулагша»** гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

Россин Федерацийн Президент Б. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль
1992 оной июнийн 10.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

1-дэхи нюурта «Гээгдэлһээ хэзээ гарахабибди?»—хүдөө ажахын шэнжэлэл.

2-дохи нюурта. «Зоиние тэжээхэнь үды»—П. Казьминай статья.

Мүнөөдэр һанааемнай зобооно. «Хамтадаа оролсожо...»—Б. Цыбиковэй статья.

Дэлгүүрэй оршондо түрэһэн бодолнууд. «Гараа хабсараад һуунгүй»—Назаровай статья.

3-дахи нюурта. А. Шадаевай түрэһөөр 90 жэлэй ойдо. «Алтан гуурһата нүхэрнай»—В. Петоновой статья.

4-дэхи нюурта. Илалта шэрээлсэһэн түүхэтэй. «Зонтойгоол хамта байха хэрэгтэй»—С. Васильевай статья.

«Түрэл арадаймнай домогноо»—Т. Нимбуевай суглуулбариһаа.

Таряашанай ажахынуудай түрүүшын алхамууд

ЗОНИИЕ ТЭЖЭЭХЭНЬ ҮДЫ ДАА

Хэзээдэшье шэнэ юумэн тиимэ оёлэхэнээр, һаадгүйгөөр бэлүүлэгдэжэ, арюун харгыда ороодхидоггүй ха юм даа.

Жэшээнь, мүнөө хүдөөдэ таряашадай (фермерэй) ажахынуудай ямар орёо бэрхэтэйгээр, заримдаа хэды шуураатай шорхироотойгоор эмхидхэгдэжэ байһан ушар энээниие гэршэлнэ. Газар абахаһаа эхилээд, машина техникэ, барилгын хэрэгсэл гэхэ мэтые худалдажа абаха хүрэтэрөө хүнүүд нилээд тулина, тухашарна, олохон лэ ноёд һайдай таһалгын үүдэ һахина, һанаа сэдьхэлээ зобооно ха юм.

Нүгөө талаараа фермер болохоёо тэгүүлһэн хүнүүдые эдэмнай ерээдүйн баяшуул гээшэ гэжэ дурагүйгөөр хараха, шоо үзэхэ ушаршье зоной дунда би бшуу. Хүнүүдэй һанаа сэдьхэл, олон жилдэ ухаандань тогтошохон «социалис, коммунис үзэл бодол» үгы болотороо, эрид хубилатараа үды.

Эгээл тиимэһээ фермернүүд ороноо, хүн зоноо хүдөө ажахын эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангаха гэдэгэй хүсэлдэхэнь үшөө холо даа. Эндэ тэндэ һаял об-тобхон бии боложо, түрүүшын үлгэ-һалгахан алхам хэжэ байһан таряашанай ажахынуудта ехээр найдажархихын аргагүй байна.

Манай Прибайкалиин районой фермернүүдэй түрүүшынгээ хабарые хэр уттажа, ямар хараа зорилготой хүдэлжэ байһыень мэдэхээ бидэ һаяшаг эндэхи таряашадай хэдэн ажахынуудта хүрөө һэмди. Намтай суттаа районой таряашанай ажахынуудай ассоциациин гүйсэдхэхы директор П. К. Суворов, районой прокуророй орлогшо Т. А. Загузина ябалсаа. Ушарынь юуб гэхэдэ, фермернүүдэй урда юридическэ, эрхын, хуулиин талаар ямар бэрхэшээлнүүд ушарнаб гэжэ баһал мэдэхэ зорилготой байгаабди.

Түрүүн Гурулево тосхонһоо холо бэшэ оршодог «Сосновое» гэжэ фермерскэ ажахыда хүрэхэдэмнай, нарһан тужын захада түхеэрэгдэһэн байра байдалдань хонжэн байба. Бүри үнгэрэгшэ намар энэ ажахы эмхидхэгшэ В. Д. Сазоновтой уулзахадамнай, тэрэ иигэжэ хэлэһэн юм:

— Бидэ эндээ хабар болотор огородой эдеэ ургуулха ехэ парник, теплицэ түхеэрхэбди. Бүхы газараа хорёолжо, огород болгохобди.

Харин мүнөө эндэ юуншье үгы байба. Теплицэ, парникгай модон, ёдойхо һаднагшье харагданагүй. Һархижа унаха болоһон вагонхоной хажууда хэды-еды хабтагай, обоо шулуун лэ хэбтэнэ. Дүтэ нааша хүншье үгы.

— Энэ фермерэй зониие огородой эдеэгээр садахаатарынь үдыл ха даа,—гэжэ манай дундаһаа хэншьеб хэлээ һэн.

Ямар ушар шалтагаанһаа фермер мүнөө хүрэтэр һанаһан хэрэг ажалаа хүсэндэнь хүргэжэш шадаагүй юм, бү мэдэе. Магад хүсэ шадал, мүнгэ зөөри дуталдажа болоо. Мүнөө бүхы юумэнэй үнэ сэнгүүдэй «хумхааршоод» байһан сагта тэрэншье гайхалтай бэшэл.

Нестерово тосхондо таряашанай түрүүшын ажахы эмхидхэһэн С. Л. Будунов, Н. С. Петров гэгшэдэй гэр бүлэнүүдтэ хүрэбэбди. Эдэ айлнуудай хашаа соонь орохо аргагүй, нохойнуудынь аржаганалдажа, абан-эдин алдажа байба. Иимэ хэрүүлшэ нохойнуудтай байханьшье буруугүй. Хаа хаанагүй хулгай, тонуул дэлгэржэ, бэлэн олзо бэдэрһэн хоёр хүлтэ «шононууд» бии боложо байна гэлсэнэ ха юм. Олоһон, суглуулһан зөөриеэ хараха, хамгаалха хэрэгтэй.

Гэрэй эзэн нүхэр Будунов нохойнгоо хусахада манай урдаһаа гаража, бидэ тэрээнтэй хэдэн үгэ хөөрэлдэбэбди.

— Һайрхажархиха юумэн хомор даа. Байра байдалаа үргэдхэхэ, шэнэ барилга хэхэ гэжэ «Нестеревский» совхозһоо барилгын модо абахаар хэлсэһэн хүм. Теэд тэрэниием хүсэд үгэнэгүй. Аяар 32 кубометр модоной мүнгэ түлэһэмни мүнөө хүрэтэр нэгэшье хабтагай үгөөгүй. Һаяшаг ажахын хүтэлбэрилэгшэ П. С. Тугариновтай уулзахадамни, өөрөө фермер болооб, юушье мэдэнэгүйб гэбэ. Тиихэдэ тэндэхи ассоциациин түрүүлэгшэ О. В. Хобраков манда һанаагаа зобоошье һаа, мүнөө юумэнэй сэнгэй урдынхиһаа хэдэн дахин ехэ боолошоод байхада, барилгын хэрэгсэл хуушан сэнгээр худалдаха эрхэгүйбди гээ. Тиихэдэнь яаха зонбибди? Мэдэнэгүйб,—гэжэ фермер хэлэнэ.

Энэ айлайхи мүнөө газаагаа 2 үнеэтэй, түрэхэ 5 гахайтай, 120 эмэ галуутай. Эдэ бүхы амитадтаа эдюулхэ тэжээлтэй.

— Саашадаа яаха зонбибди, бурханай мэдэлэй. Оройдоол 13 гектар газартайбди. Үшөөшье газар абаа һаа, һайн бэлэй. Иигээд гахайнуудныг түрэхэнь. Зуншаг тээ галуунуудай дальбараа олон болохо. Эдихэ аман олошорхо даа. Нёдондо өөһэдынгөө эдихэнээ гахайн, галуунай мяха Улаан-Удын ногоон базаарта абаашажа худалдаа һэмди. Теэд тэрэмнай хэгдэһэн бүхы гаргашые яашье харюулаагүй,—гэжэ Сергей Леонидович хөөрэнэ.

Эндэхи нүгөөдэ фермер Н. С. Петровтон үмсэдөө 32 үхэр, 15 гахай, тэрэ тоодо 5 эхэ гахай барина. Мүнөө хэдэн арбаад тахяатай.

— Эды малтай байгаадшье дэлгүүр дээрэ мяха, һү, үндэгэ элбэгээр гаргажа худалдахабди гэжэ хэлэжэ шадахагүйб даа. Юрэдөө, өөһэдынгөө эдихэ юумэ абахал зон бэзэбди, харин хүн зониие хүсэд хангаха тухай даб дээрэ һанаха аргамнай үгы,—гэжэ гэрэй эзэн эхэ Людмила Юрьевна хэлэ.

Ушарынь юуб гэхэдэ, тэдэнэр малдаа эдюулхэ, өөһэдөөшье эдихэ талха ороо-һотой болохын тула 10 тонно шэнинсын үрэһэ захяа. Тэрэниие худалдажа абахын, мүн ондоошье гаргашада 160 мянган түхэриг мүнгэ гүрэнһөө урьһаар абаа. Өөһэдын ДТ-75 түхэлэй трактортай анзаһан, борной гэхэ мэтэ бии. Харин сеялкэгүй. Үрэнэеэ тарихадань совхоз сеялкэ үгэхэ юм гү мэдэгдэнэгүй.

Бусадшье фермернүүдтэй хөөрэлдэхэдэ, булта иимэрхүүл байдалтай байна.

Энээн тушаа үшөө юу хэлэхэб гэхэдэ, район соохи олохон фермерынь ондоо тээһээ зөөжэ ерэһэн айлнууд байна. Харин нютагай зон энэ шэнэ юумэндэ даб дээрэ халирхайшагаар, этигэлгүйшэгээр хандана гэхээр. Энэ хүлгөөтэй, худхаляатай сагта хамтынгаа ажахыда хүдэлһэн хэбэртэй, багашье һаань, тэрэ алдагдадаггүй салингаа абаад һуугаал һаамнай дээрэ гэжэ тэдэнэр бодоно ха.

Тиигээдшье таряашанай ажахынуудые эмхидхээд, һайн үрэ дүнгүүдые туйлажа, ехэ ашаг олзо оруулжа байһан жэшээ, баримта үшөөл хомор ха юм. Энээнэйнь шалтагааншье эли. Илангаяа шэнэ фермернүүдые бодотоор дэмжэхэ, тэдэндэ туһалха хүн, гүрэнэй, нинтыншье эмхи үсөөн байна. Тиимэ арга бөломжошье бага.

Эгээл тиимэһээ мэнэ һаяар фермернүүд зониие тэжээхэ, магазинуудта, дэлгүүрнүүдтэ эдеэ хоол элбэгжүүлхэ хэрэгтэ бодото нүлөө үзүүлхэ, байдалые хубилгажархиха гэжэ найдахань бэрхэтэйл даа.

Сэхыень хэлэхэдэ, барагдоогуур сэнгээр абаха юрын анзаһан, борной, сеялкэ, үбһэнэй косилкаһаа эхилээд, жэжэ-божошье техникээр, юрэдөө бүхы хэрэгтэй юумээр тэдэниие хангажа шаданагүй ха юмбибди. Трактор, машина туһай хэлэлтэшьегүй. Тэдэниие хүшэ хүрэжэ абаха шадалтай хүн мүнөө тон хомор.

Нимэ байдалай хойшолон мүнөө хабарай тарилгын үедэ бүришье тобойсо харагдахань. Мүнөөмнай үдэр, хоногһоо байха, час бүхэн үнэтэй. Хаһа саг соонь үрэнэеэ таряагүй һаа, ямар ургаса абахабши. Теэд улаан гараараа фермер юу хэжэ шадахаб?

П. КАЗЬМИН.
«Прибайкалец» газетын худэлмэрилэгшэ.

Мүнөөдэр һанааемнай зобооно

ХАМТАДАА ОРОЛСОЖО...

Байрын гэрнүүдые барилга урданьшье тон шухала асуудал байһан гээшэ. Мүнөөшье тэрэ зандаа үлэнхэй. Тус асуудалаар правительство олон тогтоолнуудые баталан абаа бэлэй. «Байрын гэрнүүд—2000 он» гэһэн тусхай комплексно программа мүн лэ энэ тоодо оролсоно. Комплексно программын ёһоор 2000 он болотор «айл бүхэниие амяараа байратай» болгохо гэһэн даб дээрэ бэелүүлэгдэхээр бэшэ зорилго табигдаһан байгаа гээд мүнөө һайн ойлгожо байнабди. Зэдын райондо мүн лэ тиимэ программа табигдаһан бэлэй.

Зүгөөр нютагай Советүүдэй, районой колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд байрын гэрнүүдые бариха, хүн зониие байраар хангаха асуудалые холын хараатайгаар шидхэдэг байгаа гээд баримтанууд гэршэлнэ. Эндэ бэшэгдэһэн үгэнүүдые тодорхойлһон хэдэн жэшээнүүдые дурдая.

Ленинэй нэрэмжэтэ болон «Мир» колхозуудта алаар 1986 ондо байрын гэрнүүдые үмсэлэлгэ эхилһэн байгаа. Зүгөөр бусад колхозуудта энэ хэрэг һаял дэлгэржэ байна. Жэшээлхэдэ, 1990 ондо колхоз «Мир» (колхозой правлениин түрүүлэгшэ Д. Д. Аюшеев) 7 томо гэр хямда сэнгээр колхознигуудтаа худалдаһан юм. Колхозой түрүү һаалишан, Ажалай Алдар Солын орденто Марта Данзановна Гармаевагай гэр бүлэдэ 400 түхэригөөр худалдаһан байгаа. Колхоз иимэ сэнгээр худалдахадаа, түрүү һаалишанай габьяае хараада абаһан байгаа бшуу. Олон үхибүүтэй эхэ, һаалишан Буянаевада мүн лэ тиимэ сэнгэй байра худалдагдаһан юм. Тус колхоздо үмсэлэгдэһэн гэрнүүдэй сэн 400—500 түхэриг болодог һэн.

— Хүн зондо хямда сэнгээр гэрнүүдые худалдахадаа, колхозой правлени ямар зорилго табиһан байгааб?—гэжэ тус ажахын прораб А. И. Гинееваһаа асуугаа һэм.—Олон мянган түхэригэй гэр байранууде бага сэнгээр худалдахадаа колхоз гарзатахагүй юм гү?—гэжэ һонирхобоб.

— Та буруу һанажа байнат. Байранууде ондоо, ерүүл хүнүүдтэ бэшэ, харин нютагайнгаа зондо худалдахадаа тэдэнээ нютагтань бүхөөр «үндэһэжүүлхэ» гэжэ оролдонобди. Колхоздоо һайнаар ажаллаһыень, хараада абажа, байрын гэрнүүдэй үнэ сэн доошолуулагдадаг юм,—гэжэ тайлбарилаа һэн.

Тус колхоздо хубиин байрын гэрнүүд олоор баригдадаг болонхой. Доодо, мүн Дээдэ-Бургалтайда шэнэ гэрнүүдэй һуури олоор табигданхай. Зэдын район соо түрүүшээр тэндэ туфоблогуудые хэжэ эхилһэн юм. Энэ үнэтэй барилгын материал зунай үедэ 70—80 мянган хэнэгээр үйлэдбэрилэн гэргагдана. Туфоблогуудаар баригдаһан гэрнүүдэй тоо нилээд олошоржо байна. Барилгын тус шэнэ материал хэрэглэдэг болоһоной удаа байрын гэрнүүдые бариха асуудал шидхэгдээ гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо байрын гэрнүүдые үмсэлэлгэ мүн лэ эдэбхитэйгээр үнгэргэгдэнэ. Һүүлэй үедэ 50 гаран гэр үмсэлэгдэнхэй. Бүхы гэрнүүдэй анханайнь үнэ сэнгэй хахадые түлөөд, олон хүнүүд өөрын үмсэлэгдэһэн гэртэй болоһон юм.

Хубиин гэрнүүдые барилга жэлһээ жэлдэ үргэдэнэ. Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ колхозойхид энэ талаар муу бэшэ жэшээ харуулһан байна. Гүрэнэй банкһаа мүнгэ урьһаар абажа, барилга хэхэ гээшэ ехэ ашагтай гэжэ Үшөөтын сомоной Советдэй депутадууд саг дарыдаа ойлгоһон байгаа. Энээн тухай тэдэнэр хүн зоной дунда ойлгуулажжын худэлмэри ябуулаа бшуу.

Гэрнүүдые бариха дуратайшуулда колхозууд бүхы талын туһаламжа үзүүлдэг гээд онсолхо хэрэгтэй. Модо зөөхэ транспорт түлбэригүйгөөр үгтэдэг, пилорама дээрэ модо отолхоһоо гадна шифер, хирпинсэ гэхэ мэтэ юумые түрүүшын эзлжээндэ магазинһаа абаха эрхэтэй болоһон гээшэ. Һүүлэй 3 жэлэй туршада эндэ хубиин 50 гэр ашаглагдаад, үшөө 140 гэрэй һуури табигданхай, тэдэнэй зариманайнь барилга дүүрэнтэжэ байнхай. Шэнэ гэрнүүдые баригшадай дунда эрхимлэгшэдшье бии. Жэшээлхэдэ, пенсионер Балдан-Доржи Балданович Гунзенов гурбан жэлэй туршада бүхы хүбүүдтээ гэр бодхоонхой. Гадна хонишон Даши Сандакдоржиевич Жаргалов хүбүүндээ, мүн хоёр басагдтаа гэрнүүдые барижа үгэнхэй.

Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ колхозойхидой жэшээгээр барилга бусад ажахынуудта үргэнөөр ябуулагдана. Борьёогой совхоздо, жэшээлхэдэ, гэр бариха дуратайшуулда совхоз 5 мянган (хуушанай сэнгээр) түхэриг мүнгэ урьһаар үгэдэг байһан юм. Хэрбээ тэрэ хүнэй хоёр жэлэй туршада шэнэ байрадаа түбхинэжэ ороо һаань, 5 мянган түхэригынь бусаалтагүйгөөр үгтөө гэжэ тоологдодог байгаа. Совхоз түлбэригүйгөөр транспорт үгэдэг, барилгашад пилорама дээрээ эзлжээнгүйгөөр модо хюрөөдэхэ эрхэтэй байдаг һэн. Иимэ хүнгэлэлтэнүүдэй байбашье, үсөөхэн хүнүүдэй шэнэ гэр барифаньдань урмаа хухархаар байгаа бэлэй. Нютагай дунда һургуулиин багша М. Е. Сахияев, отделениие эрхилэгшэ В. И. Уржанов, хонишон Г. Ц. Жамбалов шэнэ гэрнүүдые барижа эхилэнхэй. Тиихэдэ үшөө 3 хүн гэр бариха тухай мэдүүлгэ совхоздоо үгэнхэй.

Борьёогой совхоз экономическа талаараа бэхижэһэн совхозуудай нэгэн болоно. Барилга хэхэ ехэ арга боломжотой ааб даа. 1990 ондо 1000 шахуу дүрбэлжэн метр талмайтай байрын гэрнүүдые совхоз бодхоогоо һэн. Совхозой барилгын 5 бригада байранууде бодхооно. Гэхэ зуура эндэ барилгын шэнэ материал—20х20 сантимер хэмжээнэй блогуудые 20 мянга хүрэтэр хэһэгээр үйлэдбэрилдэг болонхой. Тэдэ блогуудынь барилгын һайн материал гэжэ сэгнэгдэнэ. Гараж, кухни гэхэ мэтэ юумэн тус материалаар бодхоогдоно.

Совхозуудай болон бусад ажахынуудай гэрнүүд үмсэлэгдэжэ дүүрэхэ болонхой. Ажабайдалнай иимэ алхам хэхые баадхаа. Бүхы ороной-гоо дэлгүүрэй экономикодо орожо байха үедэ зөөриеэ эзэтэй болгохо гэһэн эрмэлзэлнай энэ баримтаһаа харагдана ха юм.

— 1998 он хүрэтэр Белозорско сельскэ Советдэй харьяата газар дээрэ ажаллажа байһан айл бүхэниие амяараа байратай болгохо зорилго бэелүүлэгдэхэ юм,—гэжэ нютагай захиргаанай зайһан В. М. Хайдуков хөөрөө бэлэй.

«60 лет Октября» колхоз эмхидхэгдэн байгуулагдаһаар арба гаран жэл болобо. Урдань мартагдаһан Борьёо һуурин мүнөө танигдахаяа болитороо хубиланхай. Хирпиисээр, блогуудаар, модоор баригдаһан гэрнүүд жэл бүри олошорно. Колхозой правлени хубиин гэр бариха дуратайшуулда 3000 түхэриг мүнгэ процентгүйгөөр урьһалжа үгэдэг болоо һэн. Жэлэй туршада тэрэ барилгаяа дүүргэнэн хүнүүд урьһаар абаһан мүнгээ бусаадаггүй гуримтай байгаа. Тиигэжэ хүнүүд бодото дээрээ нэгэшье мүнгэ гаргашалангүй өөрын хубиин гэртэй болодог бэлэй.

Гэхэ зуура «60 лет Октября» колхоз өөрын пилорамагүй, модошо дархашуулай цехгүй, модо отолхо дүтэ газаргүй юм. Тиимэһээ барилгын хүдэлмэри һаатадаг һэн. Гэхэтэй хамта колхозһоо барилгадаа мүнгэ урьһаар абагшадай тоо олошоржол байгаа. Ажахын хүтэлбэрилэгшэд барилгашадта мүнгэ үгэдэг, предприятинуудтай хэлсээ баталдаг, түлөөһэгүй транспортаар туналдаг. Совхозһоо урьһаар абаһан мүгэнэй түлөө хубиингаа хамһабариин ажахын продукци колхоздоо тушааха эрхэтэй.

Үнинэй бэрхэ ажалшадта түлбэригүйгөөр гэрнүүд үгтэнэ. Жэшээлхэдэ, олон үхибүүтэй хонишон Доржо Эрдынеевич Гомбоевто, механизатор Бато Жимбеевич Балсановта түлбэригүйгөөр гэрнүүдынь дамжуулан үгтэнхэй.

Хубиин барилга тухай хөөрэжэ байһан хойноо бэрхэ барилгашадые дурдангүй орхихоор бэшэ. Бэрхэ барилгашад Зэдэдэмнай олон ааб даа. Алцаг һууринда 77 наһатай пенсионер Бато Базаровичь Базаров ажаһуудаг юм. Энэ нүхэрнай туһалагшадгүйгөөр, гансаараа ямаршье гэр бодхоожо шададаг. Өөрынгөө хубүүндэ, басагандаа, өөртөө шэнэ гэрнүүдые дархаланхай. Тиихэдэ нютагайнгаа хүн зоной гэр бариха болоходонь туһаламжа хүргэдэг.

Залуу хубүүн Аюша Гомбоев тэрэл һуурында ажаһууна. Гурбан жэлэй туршада 4 гэр бодхоогоо юм гээд тэрээн тухай һураг суу таранхай юм. Пенсионер Мунко-Цырен Эрдынеевич Будаев өөрынгөө гараар аяар 5 гэр баринхай гэдэг. Мүнөө тэрэ 6-дахи гэрэйнгээ барилга дүүргэжэ байна ха юм.

1990 ондо район дотор хубиин 160 гэр ашаглалгада оруулагдаа һэн. Удаадахи 1991 ондо тэрээнһээ үсөөн бэшэ гэрнүүд ашаглагдаа. Үшөө хэдэн зуун гэрнүүд өөдөөл «үндыжэ» байдаг гэжэ онсолоё. Хуряангыгаар хэлэбэл, манай районой хүн зоной 96 процентнь байрын гэрнүүдээр хангагдаад байна. Районой хүн бүхэндэ 11,7 дүрбэлжэн метр байрын талмай хүртэнэ. «Байрын гэр—2000» гэһэн программын ёһоор нэгэ хүндэ 18,2 дүрбэлжэн метр талмай хүртэхэ ёһотой юм. Мүнөө үеын барилгын эршые хаража үзэхэдэ, байрын гэрнүүдые бариха, районой хүн зониие байратай болгохо тухай асуудал урагшатайгаар шидхэгдэхэ болоно.

Б. ЦЫБИКОВ,
манай штатнабэшэ корр.

Улаан-Удын 2-дохи барилга-хабсаралгын управленидэ үнинэй дүй дүршэлтэй электро-гагнууршад Василий Иванович Ковалев, Сергей Федорович Кауров хоер эбтэй эстэй хүдэлжэ байдаг юм. Тэдэнэр 61-дэхи кварталда нарин сэмбын комбинадай теплотрассын мантан томо соргонуудые гагнажа, туха сүлөөгүй байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: IV-дэхи разрядай электро-гагнууршан С. Ф. Кауровай ажал дээрээ байхыень харанат.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Дэлгүүрэй оршондо түрэһэн бодолнууд

Гараа хабсараад һуунгүй...

Наян зургаа наһа хүрөөд, мүнөө гансаараа байнаб. Зургаан үхибүүтэйб, теэд тэдэм хуу городто, тиишэ нүүхэ дурамгүй. Өөрөө арга хургыень оложо, амидарнаб даа. Хүгшэм бурхандаа мордоһоор зургаан жэл болоо.

Үтэлһэн муу үбгэншье һаа, хуушанай мүнөөнэй байдалые сасуулжа бодохо аргатай зандааб. Минии һанахада урдань үмсөөрөө байхада бэрхэтэй газараа хахалха гээшэ хара зоболон бэлэй. НЭП-эй үедэ таряашанда аятай һайн һэн. Газараа хахалаад лэ, дуран соогоо тариниш. Һүүлдэнь Сталин энэ экономическа шэнэ политикада эсэс табяа һэмнай.

Мүнөө би колхозоо тэрэ зандань үлөөгөө һаа, аятай гэжэ тоолоноб. Хамтаралда хуу һайн байгаа бэшэ. Түсэб дүүрээ гээд лэ, таряашаниие хашаха баалаха. Гэхэ зуура фермер бултыемнай абарха гэжэ баһал буруу бодоно хабди. 2—3 эрэшүүл хорёод гектар газар абаа, трактортай болоо гэлэй. Теэд хайшаг гээд хадаха, сохихо юк? Оройдоол 20 гектарай түлөө комбайн намнахагүй ха юмши. Юрэ, дөөл, журам гээшье шангадхаад, айл бүхэн хубидаа мал барлад байбал, огто ядалдахагүй. Мүнөө зарим залуушуул, мэргэжэлтэд хүдөөдэ байһан нэрэтэй аад, гахай, үнсэ, хони газаагаа баринагүй. Ямар юумэндэ найдана гээшэб?

Манай шэмээшэгүүд урданһаа хатуу заншал, гуримтай байһан гээшэ. Архи, тамхи гээшье үзэхэгүй. Дуугаа дуулахадаал анханһаа бэрхэнүүд байнамди. Ехэ Куналейдэ ажаһуугшад шүтэлгын талаар хоорондоо хоёр бүлэг боложо илгардаг һэн. Харанхытан гээшэ ямар нэгэн ёнололой үедэ, жэшээлбэл, худөөлэлгэнэй үедэ шубуун дэн носоодоггүй, нүгшэһэн хүнтэй харанхыгаар хахасадаг байһан юм. Өөрын пүптой, уставщигтай, церковьдэ ябадагууд нүгөө бүлэг болодог бэлэй. Хүн зомнай нягта һуудалтай гэхэ гү, али бэе бэеһээ аягүйрхэдэг, үлүү муухай аша гаргадаггүй һэн. Харин мүнөө хуушанай заншалнуудай һуларха тума юун боложо байна гээшэб? Архидалга, тамхидалга, аралжаа найманан дэлгэрбэ. Бэе бэеэ мэхэлхэ, ямаршье аргаар һаань олзотохо гэжэ оролдогшод ганса городто бэшэ, хүдөө һууринуудаар бии болобо. Муу саг үзэгдэжэ байна.

Өөрөө би Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда хабаадаһан памтартайб. Москва шадар хүндөөр шархатаад, 6 һара эмшэлүүлээ бэлэйб. Эдэгэнэнэй удаа японцуудтай дайлалдаа һэм. Яһалашье юумэ үзэгдөө даа. Теэд мүнөө газаамнай иимэ сэмүүн сагай буужа ерээд байхада, ветерануд, ганса бэе наһатай зон 400—500 түхэригөөр амидарха гээшэ гү? Илангаяа мал хулгүй, хартаабха тариха шадалгүй. шүүл ерэхэ жэл яахань бэ? Өөрөө би гахай, арбаад хони, тахяа баринаб гэжэ үгөөнөө үдэшэ болотор яһалал һалирагшаб даа. Ажахымнай хүтэлбэрилэгшэ Михалев ганса бэе наһатай зоноо орхиногүй даа. Шадалараал тунална.

Урданайнгаа заншалнуудта, элүүр сарюун ажабайдалдаа эрьехэ хэрэгтэй гээд зарим минии үетэн—наһатайшуулнай тоолоно. Мүргэхэ, шүтэхэ дуратай зондо багахан часовни барьяа һаа, аятай һэн гэлдэнэ. Нимэ үүсхэлшэдэй тоодо Александр Иванович Рыжаковые, Филипп Павлович Ковалевые, Вагил Тимофеевич Алексеевые нэрлэмээр юм. Хүн зоной дура зоргоороо болоһон, хулгай худалай дэлгэрһэн сагта, нээрээшье, этигэлээ, мүргэлөө бусаагаа һаа, сэдьхэл һанаанда тулгуури болохо һэн ха. Нигээдшье бидэнэрэй үбгэд, хүгшэдэй наһан дүүрээ юм бээ. Саашанхи үеын зоной түлөө ехэл айдаһатай байна.

Наһаараа эндэхи шэмээшэгүүдэйнгээ хоорто ябаһан тула үдэшэндөө зариндаа шубуун дэнгэх носоогоод, дууладагби. Нэгэ нимэ урданай дуу дурадхаһуу:

Хорин табан наһатайдаа
Холшор нүхэрөө олобоб,
Хүхэ далайн саагуур
Хоюулан ннидэжэ
ошоболди.
Элеэ гэнтэ добтолоод,
Инагым дайража унагааба,
Хүүхэн би гансаардаад,
Хайшаа ошохоо
мэдэнэгүйб.
Сэбэр полн ошожо,
Һоёрнөө мүшэр хухалхаб,
Хухалһан энэ мүшэрөө
Хүхэ далайда табихаб.
Үндэр хадын оройһоо
Үлеэгыш, шанга һалхин,
Оёортонь хүрэтэр далайе
Орьёлуулыш,
бурьялуулыш.
Нүхэрэйм хэбтэһэн
газарһаа
Нюуса[illegible]эрэ мүшэрые
Эрьедэ таргажа үгыш даа,
Эреэхэн зүрхыем
баярлуулыш.

Нимэ сагта дуун—һамаарал, нэгэ-хоёр малин, огородни— амидаралин болоод байна гээшэ. Шадаал һаа, гэртээ гараа хабсараад һуунгүй, юу хээ хээшэн, бүтээгээшэн боложо ябахада, наһатай хүндэ алишье талааараа дүмэлгэ болоно даа. Энээниел би үетэндөө хэлэхэ гээ һэм.

Е. НАЗАРОВ,
дайнай, ажалай ветеран.
Тарбагатайн район.

Россин Федерациин Хуули

Россин Федерациин Пенсионно жасын 1992 оной II кварталай ба 1992 оной бюджет тухай

1992 оной апрелиин 2-[illegible] баталан абтаһан «Россин Федерациин пенсионно жасын 1992 оной II кварталай ба 1992 оной бюджет тухай» Россин Федерациин Хуулиие Россин Федерациин Президентын дурадхалаар дахин хаража үзөөд, Россин Федерациин Верховно Совет иигэжэ тогтооно:

Статья 1. Россин Федерациин Пенсионно жасын 1992 оной II кварталай ба 1992 оной бюджедые баталха.

Статья 2. 1992 оной II кварталда Россин Федерациин Пенсионно жасада оруулагдаха страховой түлбэринүүд Россин Федерациин республиканска бюджедэй мүнгэн зөөри тэрэ тоодо:

«РСФСР-тэхи гүрэнэй пенсинүүд тухай» РСФСР-эй Хуулиин ёһоор түлэгдэдэг ажалай пенсинүүдтэ

«1992 оной февраль-март һарануудта шадал багатай хүнүүдтэ нэгэ мүһэн түлэгдэхэ түлбэринүүд тухай» Россин Федерациин Президентын Зарлигтай зохилдуулан, һара бүри нэгэ мүһэн түлэгдэхэ түлбэриг[illegible]

Ажал хэхэ аргатай аад, ажалладаггүй, инвалидуудай хойноһоо харууһалдаг хүнүүд[illegible] нэмэлтэ түлбэринүүдтэ

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаһан памтартайб. Москва шадар хүндөөр шархатаад, 6 һара эмшэлүүлээ бэлэйб. Эдэгэнэнэй удаа японцуудтай дайлалдаа һэм. Яһалашье юумэ үзэгдөө даа. Теэд мүнөө газаамнай иимэ сэмүүн сагай буужа ерээд байхада, ветерануд, ганса бэе наһатай зон 400—500 түхэригөөр амидарха гээшэ гү? Илангаяа мал хулгүй, хартаабха тариха шадалгүй. шүүл ерэхэ жэл яахань бэ? Өөрөө би гахай, арбаад хони, тахяа баринаб гэжэ үгөөнөө үдэшэ болотор яһалал һалирагшаб даа. Ажахымнай хүтэлбэрилэгшэ Михалев ганса бэе наһатай зоноо орхиногүй даа. Шадалараал тунална.

Урданайнгаа заншалнуудта, элүүр сарюун ажабайдалдаа эрьехэ хэрэгтэй гээд зарим минии үетэн—наһатайшуулнай тоолоно. Мүргэхэ, шүтэхэ дуратай зондо багахан часовни барьяа һаа, аятай һэн гэлдэнэ. Нимэ үүсхэлшэдэй тоодо Александр Иванович Рыжаковые, Филипп Павлович Ковалевые, Вагил Тимофеевич Алексеевые нэрлэмээр юм. Хүн зоной дура зоргоороо болоһон, хулгай худалай дэлгэрһэн сагта, нээрээшье, этигэлээ, мүргэлөө бусаагаа һаа, сэдьхэл һанаанда тулгуури болохо һэн ха. Нигээдшье бидэнэрэй үбгэд, хүгшэдэй наһан дүүрээ юм бээ. Саашанхи үеын зоной түлөө ехэл айдаһатай байна.

Наһаараа эндэхи шэмээшэгүүдэйнгээ хоорто ябаһан тула үдэшэндөө зариндаа шубуун дэнгэх носоогоод, дууладагби. Нэгэ нимэ урданай дуу дурадхаһуу:

Хорин табан наһатайдаа
Холшор нүхэрөө олобоб,
Хүхэ далайн саагуур
Хоюулан ннидэжэ
ошоболди.
Элеэ гэнтэ добтолоод,
Инагым дайража унагааба,
Хүүхэн би гансаардаад,
Хайшаа ошохоо
мэдэнэгүйб.
Сэбэр полн ошожо,
Һоёрнөө мүшэр хухалхаб,
Хухалһан энэ мүшэрөө
Хүхэ далайда табихаб.
Үндэр хадын оройһоо
Үлеэгыш, шанга һалхин,
Оёортонь хүрэтэр далайе
Орьёлуулыш,
бурьялуулыш.
Нүхэрэйм хэбтэһэн
газарһаа
Нюуса[illegible]эрэ мүшэрые
Эрьедэ таргажа үгыш даа,
Эреэхэн зүрхыем
баярлуулыш.

Нимэ сагта дуун—һамаарал, нэгэ-хоёр малин, огородни— амидаралин болоод байна гээшэ. Шадаал һаа, гэртээ гараа хабсараад һуунгүй, юу хээ хээшэн, бүтээгээшэн боложо ябахада, наһатай хүндэ алишье талааараа дүмэлгэ болоно даа. Энээниел би үетэндөө хэлэхэ гээ һэм.

Е. НАЗАРОВ,
дайнай, ажалай ветеран.
Тарбагатайн район.

Россин Федерациин Хуули

Россин Федерациин Пенсионно жасын 1992 оной II кварталай ба 1992 оной бюджет тухай

1992 оной апрелиин 2-[illegible] баталан абтаһан «Россин Федерациин пенсионно жасын 1992 оной II кварталай ба 1992 оной бюджет тухай» Россин Федерациин Хуулиие Россин Федерациин Президентын дурадхалаар дахин хаража үзөөд, Россин Федерациин Верховно Совет иигэжэ тогтооно:

Статья 1. Россин Федерациин Пенсионно жасын 1992 оной II кварталай ба 1992 оной бюджедые баталха.

Статья 2. 1992 оной II кварталда Россин Федерациин Пенсионно жасада оруулагдаха страховой түлбэринүүд Россин Федерациин республиканска бюджедэй мүнгэн зөөри тэрэ тоодо:

«РСФСР-тэхи гүрэнэй пенсинүүд тухай» РСФСР-эй Хуулиин ёһоор түлэгдэдэг ажалай пенсинүүдтэ

«1992 оной февраль-март һарануудта шадал багатай хүнүүдтэ нэгэ мүһэн түлэгдэхэ түлбэринүүд тухай» Россин Федерациин Президентын Зарлигтай зохилдуулан, һара бүри нэгэ мүһэн түлэгдэхэ түлбэриг[illegible]

Ажал хэхэ аргатай аад, ажалладаггүй, инвалидуудай хойноһоо харууһалдаг хүнүүд[illegible] нэмэлтэ түлбэринүүдтэ

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаһан памтартайб. Москва шадар хүндөөр шархатаад, 6 һара эмшэлүүлээ бэлэйб. Эдэгэнэнэй удаа японцуудтай дайлалдаа һэм. Яһалашье юумэ үзэгдөө даа. Теэд мүнөө газаамнай иимэ сэмүүн сагай буужа ерээд байхада, ветерануд, ганса бэе наһатай зон 400—500 түхэригөөр амидарха гээшэ гү? Илангаяа мал хулгүй, хартаабха тариха шадалгүй. шүүл ерэхэ жэл яахань бэ? Өөрөө би гахай, арбаад хони, тахяа баринаб гэжэ үгөөнөө үдэшэ болотор яһалал һалирагшаб даа. Ажахымнай хүтэлбэрилэгшэ Михалев ганса бэе наһатай зоноо орхиногүй даа. Шадалараал тунална.

Урданайнгаа заншалнуудта, элүүр сарюун ажабайдалдаа эрьехэ хэрэгтэй гээд зарим минии үетэн—наһатайшуулнай тоолоно. Мүргэхэ, шүтэхэ дуратай зондо багахан часовни барьяа һаа, аятай һэн гэлдэнэ. Нимэ үүс

А. И. Шадаевай түрэһөөр 90 жэлэй ойдо

АЛТАН ГУУРҺАТА АХА НҮХЭРНАЙ

Иннокентьевич ...э хүн тухай шэб... юумэн һанаан... ог. Мүнхэрһөөр ...гаршэбэл даа. ...гай, нимгэн са... тэй хүн һэн даа. ...ние ёттолон та... а агтай хүүр... оньһон, хошоо ...мэдэдэг, арадай ...гай уута һэн ха ...эй зохёолнуудые ...хада, үгэ бүхэ... ты удхатай, таа... Юрэдөөл, уран ...анагүйгөөр гаг... м.

...ахада, А. И. Ша... ...н тухай тусхай диссертаци бэшэ... а. Би һая гуур... ...ижа эхилэн бэ... даа, Шадаевай, ...охёолнуудые ун... ...мар намтай ад... г юм» гэжэ сэдь... ...даг һэнби. Би ...ан нүлөөн доро ...а юмбиб.

...даев сэдьхэл бо... р поэт хүн бэлэй. ...дэг зохёол—тэрэ... охеохы намтарта ...ь һуури эзэлдэг. ...шүлэгөөр эхилэ... ...ад онуудта Ша... алдар суута га... гэжэ оперын ...хёоһон юм.

...адаев хэдэн дуу... ...жэ, алдар суута ...«Алтан Шаргал... эмынь арадай), ...» («Самолет», Н. Халбаевай) ...уд болсо һэн. ...э бусын, тиимэ... удхатай бэшэ, ...р дууе мэдэхэгүй ...гы шахуу гэбэл ...огүй бшуу. 50— Улаан-Удын үйл... ...нибүүдэй «Шуу... ...утай» гэжэ гүбэ... ...ажа ябажа наа... ...э бэшэ ушарһан

...59 онуудта би ...лдэ поэзиин ре... ...жаллажа байба ...ай мэдэхээр, ав... ...роо хэблэлэй га... ...рааг ябадаг гээшэ һааб даа. Манай таһаг соо гэнтэ 4—5 зохёолшод сугларшаба. «Шүдэндөө шогтой, амандаа агтайшуулнай» Аполлон Иннокентьевичэй орожо ерэхэдэ, «Шуур-шуурнай» орожо ерэбэл!»—гэлдэн, хүхэ энеэдэн зэдэлбэ гээшэл даа.

Аполлон Иннокентьевич мэшэг-мэшэг гээд, тэрэ поэдые хёрхоор шарайлан байтараа:

— Зоной дууладаггүй олон дуутай байнхаар, олоной дууладаг ганса дуутай байһаниинь дээрэ бэшэ юм гү? —гэжэрхибэ.

Тэрэ поэднай дуунай текстнүүдые олоор зохёон бэшэжэ, композиторнуудта үгэдэг хүн һэн ха. Тэрэ хүн шад улаан болоод, «хахаһандаа» удангүй хэрэгээр яараһан янза гаргажа, гаража талиншалай.

Аполлон Иннокентьевич улаан хэлэтэ...ние урдаа оруулдаггүй хүн һэн хаш гэжэ тэрээнһээ хойшо тухайлдагби. Тоокоо таһарангаа «шэдэлдэдэг» хурса үгэ хүүрнүүд хаа хаанагүй үргөөөр тарашаһан юм. Шадаевай ябаган, жороо үгүүлэлнүүдые илангаяа тэрэнэй үсын үстэн мүнөөшье болотороо дабтадаг юм.

А. И. Шадаев Буряадай элитэ зохёолшо, энэ жэнхэни зохёолойнай классигуудай нэгэн мүн һэн шуу. Тиимэһээ тэрэнэй зохёохы ажал ябуулга тушаа дэлгэрэнгыгээр тогтоһоной үлүү гэжэ һанагшаб. Тэрээн тухай һуралсалай болоод эрдэмтэдэй номууд соо уншахат.

Хуушанай дуунууд хубирнагүй,
Сагай суурьанда
Шэнхюнэһээр—
Шэб шэнэхэн дуунуудһаа
Шэлжэрэн илгарна
Шэнэхэнээр.
Арадай
Амин сэдьхэлдэ
Абтаха гээшэнь гайтайл.
Гансашье мүрөөр һаа,
Гансашье үгөөр һаа,
Гагнагдан орохонь — Һайтай.
Олоной татахагүй
Олон дуутай байнхаар,
Олоной дууладаг
Ори ганса дууниинь
Дээрэл ха.
«Шуур-шуур дуутай»
Шадаевай дуунтай
Сагнай нүхэсэһөөр лэ,
сэдьхэлыемнай хангаһаар лэ—
гайхалтай!

Нэгэтэ һүрэг зохёолшод (гонораараа абаһан байгаабди!) А. Бальбуров, С. Ангабаев, би болон А. Шадаев гэгшэд «манжалха» һанаатай ябабабди. Үбгэжөөлнай манайда орогты гэбэл даа. Бидэ ехэл дуратайгаар дуулаад. ошоогшо, һэмди.

— Мария Николаевна, знать надо, хэн манайда ерээб,— гэжэ гэрэй ээзэн үүдэ орожоор «зандарба» гэхэ. Тушаан боложо, Мария Николаевна гэртээ байһан байгаа. Энеэбхилһээр маанарые уттажа: «Дээшээ, дээшээ!»—гээ бэлэй.

Халад гээд байхадаа (һайса хүртэһэн байгаа хабди), А. А. Бальбуровнай хундагаяа үргөөд, үгэ хэлэбэ гээшэ. Хэнэйшье мэдэхээр, тэрэ нүхэрнай архи дээрэ үгэ хэлэхэдээ, кавказай тамадаанаа үлүү һааб даа. Хэлэхын ехээр хэлээд, ээзэнэйнгээ түлөө үгэ хэлэхэеэ мартабагүй:

— Аполлон Иннокентьевичэйнгээ суглуулмал зохёолнуудые ерэхэ жэлдэ дүрбэн боти болгоод, я, как член правления обещаю, түсэбтэ дурадхахаб!—гэжэ ехэл найдамжатайгаар, тордиһогүйгөөр үгэ алдажархихадань, Аполлон Иннокентьевич аалиханаар: «Хоёр боти» гэхэдэнь, бидэ Солбон ехэл гайхан һүүбабди. «Юундэ дүрбэн ботиһсо бүхеө юм» гэжэ һанаһан байбабди.

Мүнөө бодото дээрээ һанаад абахада, тэрэмнай шамарлаа бэшэ, ехэ ама хэлэнхаар, ехээр үмхэ гэдэг ха юм. А. И. Шадаев энэ тадые һайса мэдэдэг, худал үнэн хоёрые балшыса барижа үзэһэн хүн хадаа аргааханаар: «Хоёр ботишье» һаа, гэһэн байгаа бшуу.

Теэд, тиниһээр, мүнөөшье болотороо нэгэшье ботинь гараагүй, харин тэрэнэй суглуулһан онтохонуудай согсолбори—«Алтан үндэгэн» хэблэгдэһэн гээшэ.

Нээрээшье даа, бидэнэр аман зохёолой хэбээр тон нимэрхүү зомди даа:

Хэрэмгүй шуумарнууд,
Хотогүй сүмэрхэд,
Толойгүй тоймогууд,
Тобшогүй һэлдэнгүүд,
Нюдэгүй балайнуud,
Шэхэгүй дүлеэнүүд...

А. И. Шадаев һонин, һонин юумэ хөөрөөдэг һэн.

Нэгэтэ Шадаев, Дамдинжапов гэгшэд нэгэ суглааннаа тараад, доошоо Ленинэй үйлсөөр гэр тээшээ буужа ябаба. Оһол боложо, А. И. Шадаев таксида дайруулаад, унашаба гэхэ. Нүхэдынь үргэжэ абаад, харгын хажуу тээ гаргажа, милици хүлеэнгээ хэбтүүлбэ ха. Аполлон Иннокентьевич хүршэ Ц-Д. Дамдинжаповтаа ингэжэ хандаа гэхэ:

— Жанабадараевич! Нюурым хушаадтигты, хушаадтигты!

Энэ ушар тухай Ц-Д. Дамдинжапов ходо хөөрэдэг һэн, Өөрөө хубхэлзэтэрөө «һы-һы» гэжэ тарган гүзээгээ доһолуулан байжа энеэгшэ һэн.

Дээрэ хэлэгдэһэн эүйлнүүдые тобшолбол, А. И. Шадаевай хүн талые хүсэд харуулханьшье хүндэшэг байна, тиимэһээ гансахан эдэ баримтата эүйлнүүдые һанаандаа һэргээжэрхибэб.

Шадаевтал
шамдуухананаар,
шагша дуутаа
татаһаар,
үреөл үгэ дэлгэһээр,
ургажа ябаашадаа
урмашуулһаар,
һайн талыень
дэмжэһээр,—
һайхананаар,
даруухананаар,
«хэр ябанат?» гэхэдэ,
«хүл дээрээб!» гэһээр,
ойлай ахалагшанаар,
арюуханаар
үтэлһэннинь
дэмбэрэл ха даа.

В. ПЕТОНОВ.
Буряадай арадай поэт.

Дондок ЛЫГДЕНОВ

ТҮРЭЛ ХЭЛЭЕЭ ШУДАЛАЯ

(Һүргүүлиин үхибүүдэй наадаха нэгэ үзэгдэлтэй сценкэ)

Хабаадаха нюурнууд:
1. **Тамара Зантагаровна,** 36 наһатай эхэнэр.
2. **Лев (Лева),** табадахи классай һурагша, Тамара Зантагаровнагай хүбүүн.
3. **Сэбжэй,** 72 наһатай, Тамара Зантагаровнагай эжы, Левын хүгшэн эжы.
4. **Бүтэд Буржагаровна,** 37 наһатай эхэнэр, Тамара Зантагаровнагай хүршэ.
5. **Арсалан,** 6-дахи классай һурагша, Левын нүхэр, Бүтэдэй хүбүүн.

1-дэхи үйлэ

Тамара Лева хүбүүгээ һүргүүлидань ябуулаад, гэр соохёо сэбэрлэнэ, тиигэжэ байтарнь, үүдэ тоншоһоор Бүтэд орожо ерэнэ.

БҮТЭД. Сайн байна! Яагаа эртээр юумэеэ хэжэ эхилбэш?

ТАМАРА: Сайн, сайн! Хари гэжэ даа, мүнөөдэр суббото, амархал үдэр байгаа, юушье хээгүй һаа, һайн байгаа. Субботые амаралта болгоогүй һаа, бүхэли долоон хоногтоо ажалдаа дарагдаха юм гэлсэгшэ.

БҮТЭД. Хари гэжөө даа! Ёһоорнь хэлэнэш. Бишье үсэгэлдэр, пятница хадань энэ тэрээе хэхэ байгаад лэ, юушье хэбэгүйб даа, Арсаламни пятницын үдэр хадань, һүргүүлидань бүряад хэлэнэйнь бээшэр болоод, үдэшэ орой болотор ерээгүй!

ТАМАРА: Миниш хүбүүн баһал тинэл дөө! Угайдахаа мүнөө жэлһээ бүряад хэлэеэ үзэхэ, шудалха болоо юм хаш. Яаһан хээһэн бүряад хэлэм даа, хүбүүмни, баарһан, зря шортоо зобожо байна гээшэ. Түрэл хэлэтэй хэлэгүй сааш, хүнүүд яһала ябагша даа. Манайш хүдэлжэ ябаһан Сээбэртэ энэ тэрэ түбһэн юумэ, түрэл хэлэн гэжэ байжа үзүүлхэгүй хүбүүхэндэмни амар лэ юм һэн. Эсэгэмнайл нютаггаал, нютаггаал ерэхэ гээд һалаха һандаха юм бэшэ, мүнгэшье һайн оложо байгаа һэмди, хүбүүгээл зобообо гээшэл даа!

БҮТЭД: Үгы, юугээ хэлэнэ гээшэбта, Тамара Зантагаровна, томоотой хүн аад лэ! Левотнай түрэл бүряад хэлэеэ үзэг лэ, эхэ эсэгээ, элинсэг хулинсагайнгаа хэлэ мэдэхэгүй хүн юун болохо гээшэб! Мүртэй хүншье бэшэ гэнэ бэшэ гү?

ТАМАРА: Хаял даа сааш! Бүряад хэлэеэ үзэхэ, түрэл хэлэеэ үзэхэ, ойлгохо хэрэгтэй гэжэ байжа мэдээшэр. Тоо, тиниһээр, мүнөөшье болотороо нэгэшье ботинь гараагүй, харин тэрэнэй суглуулһан онтохонуудай согсолбори—«Алтан үндэгэн» хэблэгдэһэн гээшэ.

Нээрээшье даа, бидэнэр аман зохёолой хэбээр тон нимэрхүү зомди даа:

Хэрэмгүй шуумарнууд,
Хотогүй сүмэрхэд,
Толойгүй тоймогууд,
Тобшогүй һэлдэнгүүд,
Нюдэгүй балайнуud,
Шэхэгүй дүлеэнүүд...

А. И. Шадаев һонин, һонин юумэ хөөрөөдэг һэн.

Нэгэтэ Шадаев, Дамдинжапов гэгшэд нэгэ суглааннаа тараад, доошоо Ленинэй үйлсөөр гэр тээшээ буужа ябаба. Оһол боложо, А. И. Шадаев таксида дайруулаад, унашаба гэхэ. Нүхэдынь үргэжэ абаад, харгын хажуу тээ гаргажа, милици хүлеэнгээ хэбтүүлбэ ха. Аполлон Иннокентьевич хүршэ Ц-Д. Дамдинжаповтаа ингэжэ хандаа гэхэ:

— Жанабадараевич! Нюурым хушаадтигты, хушаадтигты!

Энэ ушар тухай Ц-Д. Дамдинжапов ходо хөөрэдэг һэн, Өөрөө хубхэлзэтэрөө «һы-һы» гэжэ тарган гүзээгээ доһолуулан байжа энеэгшэ һэн.

Дээрэ хэлэгдэһэн эүйлнүүдые тобшолбол, А. И. Шадаевай хүн талые хүсэд харуулханьшье хүндэшэг байна, тиимэһээ гансахан эдэ баримтата эүйлнүүдые һанаандаа һэргээжэрхибэб.

Шадаевтал
шамдуухананаар,
шагша дуутаа
татаһаар,
үреөл үгэ дэлгэһээр,
ургажа ябаашадаа
урмашуулһаар,
һайн талыень
дэмжэһээр,—
һайхананаар,
даруухананаар,
«хэр ябанат?» гэхэдэ,
«хүл дээрээб!» гэһээр,
ойлай ахалагшанаар,
арюуханаар
үтэлһэннинь
дэмбэрэл ха даа.

В. ПЕТОНОВ.
Буряадай арадай поэт.

2-дохи үйлэ

(Лёва гансараа гэртээ үлэнхэй, аяга шанагаа нишэ тнишэнь табина, мүн аман соогоо мэдэхэ дуугаа ородоор дуулана. (Үүдэн тоншогдоно).

ЛЕВА: Да! Да! Заходите. (**Үшөө дахин тоншохо дуулдана**). Войдите! (**Үүдэндэ дүтэлжэ, үүдэ нээнэ. Юумэ үргэлһэн Сэбжэй хүгшэн орожо ерэнэ**).

СЭБЖЭЙ: Сайн байна, аша Олёва!

ЛЕВА: Здрасте! Здрасте! Бабушка!

СЭБЖЭЙ: Ай, арай гэжэ ерэбэб. Эсэшооб! Юундэ угтажа ошоогүйбши? Юумэмни ехэ, даажа ядаһаар һалирбаб.

ЛЕВА: (**Хүгшэн эжынгээ хэлэһэннинь хүсэд ойлгоногүй**). Живем все хорошо. Мама пошла Дамдинам, который был в Японии. У него есть товары, мама купит мне что-то интересное.

СЭБЖЭЙ (**хүсэд ойлгоногүй**): Аа, Дамдинтанай машинатай хадань тэрэниень абаад, намаяа угтахаяа һанаа ха юм даа, баарһамни. Ойлгоо, ойлгоо!

ЛЕВА: Да, да! Скоро придет.

СЭБЖЭЙ (**Леводо хандан, өөрыгөө харуулан байжа**): Хэлыш, дуулгыш, хонходыш, мүнөөхи утаһаараа... Ошо, ошо! (**Гараараа харуулна, заана, ойлгуулжа ядана**).

ЛЕВА: Бабушка, а что такое это «утаһан»?

СЭБЖЭЙ: Яагааб даа, нөөхи утаһан, ородоор юун бэлэй даа, жаалдамарынь? Ай, трубка гэгшэ бэлэй гү даа? Тиимэ, тиимэ, трубка!

ЛЕВА (**тухайлна**). У нас нет трубки.

СЭБЖЭЙ: Эхэдээ намай ерээ гэжэ дуулгаха аргань үгы ха юм даа. Зай, яахаб, ябаад ерэнэ бээ, сэнгэжэ ябанад бээ! (**Аша хүбүүн Леводоо хандан**) Үбшэн, үбшэн! Ханяашооб. Хоолойм сүтэшоо, үбдэнэ. Ойлгоно гүш?

ЛЕВА: Что говорите болит у вас?

СЭБЖЭЙ: Хоолой үбдэнэ, хоолой. Гэршни хүйтэн, гаяа түли!

ЛЕВА: Что такое «хоолой»? Бабушка, скажите или покажите, где хоолой?

СЭБЖЭЙ: (**Хүгшэн ашамни «хоолой» гэжэ үгэ ойлгоногүй гэжэ тухайлаад, өөрынгөө хоолой харуулжа, хүйтэ абааб гэһэн удхатай болгон, мүн тиимэ тула гэртээ дулаан хэрэгтэй, пеэшэнэ түли гэжэ ойлгуулха хүсэлэнтэй, пеэшэнэйнь хоолой харуулна**)

ЛЕВА: Аа, понял! Труба?

СЭБЖЭЙ: Тиимэ, тиимэ, труба моя шибко үбдэнэ. Моя труба, моя труба!

ЛЕВА (**баһал юушье ойлгоогүй, тухайлаад...**): У вашей печи требуется ремонт трубы? Печник надо.

СЭБЖЭЙ (**мүн лэ хүсэд ойлгоногүй**): Намда доохтор, бараач гү, али пээлшэр хэрэгтэй, эм дом ликаарстава наада хэрэгтэй.

ЛЕВА (**хүгшэн эжынгээ хэлээшье мүн лэ ойлгонгүй, тухайлаад**): Для ремонта печи не надо никакого доктора, врача, фельдшера, тем более никакого лекарства. Вам надо всего лишь печник, глина, кирпич, вода и песок.

СЭБЖЭЙ (**өөртөө**): Баарһамни, галаа түлеэд, гэрээ дулаасуулхамни гэнэ хаш даа. (**Аша хүбүүндээ хандан**). Да, да! Тиимэ, тиимэ! Пеэшэнэйнгээ хоолойдо саарһа носоогоод, һүүлдэнь түлеэгээ носоо. Тиигэбэлшни утаан гарахагүй. Да, да! Тиигэ, тиигэ!

ЛЕВА (**Одоошье хүгшэн эжым ойлгоо гэжэ баярлаһан хэбэртэй**): Да, да! Я правильно сказал, да?

СЭБЖЭЙ: Да, да! Шибко һайн! Хорошо!

ЛЕВА: Бабушка! Дядя Максар где служит, письмо пишет?

СЭБЖЭЙ: Письмо-бэшэг ерээ, хорошо ладно ябаг-үслүүжэб хэнэ. (**Нэгэ бэшэг үбэрһөө гаргаад, аша хүбүүндээ һарбайна**). Энээнние уншаад, һайнаар намдаа хэлэжэ үгэл даа!

ЛЕВА: (**бэшэгыень абажа, бага сага аман соогоо уншаад, хүгшэн эжыдээ ородоор оршуулжа үгэнэ**): Все понятно, написано теми же русскими буквами, Бабушка, слушай!

СЭБЖЭЙ: Унша, унша! Шагнажал байнаб, шагнажал һүүнаб!

ЛЕВА: Сайн байна! Чай есть. Но не указано какой там чай, наверное индийский чай.

СЭБЖЭЙ: Баарһамни, Индиин сай эльгэзхэеэ һанаа гү даа, зай, саашань уншал даа!

ЛЕВА: Эхэ орон һанагдана-пишет, что надо купить большую кровать.

СЭБЖЭЙ: Баарһамни, айрмиһаань ерэһээр лэ гэрлэхэеэ һанаа юм байна даа. Зүб, зүб, һайн лэ уншажа байнаш, саашань унша!

ЛЕВА: Аба юу хэнэш? Возьми что-нибудь! Эжы хоолойгоо эмнүүлээ гүш? Бабушка, трубу сремонтировали? Уулзатараа баяртай! С Баиром встретился говорит.

СЭБЖЭЙ: Ямар Баяртай уулзаа гэнэш даа. Пеэшэнэйнай хоолой яагаашьегүйл, юугээ бэшэнэ гээшэб, гайха, тагна! Юу баһа худалдажа абаха гэнэб даа, бү мэдэе! Юушье ойлгохёо болишобоб даа, хүбүүмни яһала һайнаар бэшэжэ байһан аад, бэшэгэйнгээ һүүлдэ юугээ эүнтэглэнэ гээшэб!

ЛЕВА: Я все верно прочитал!

ХҮШЭГЭ.

Аполлон ШАДАЕВ

АНГУУШАД

(Хэһэг)

..., арбагай тэмээн ...нгэреэр тамаран ...нтэ хүжэ хүлхэ ...болжо, наранай ...жархиба. Ой соо ...ожо, һэб һабхан ...лбэб. Бороон ду... ...з. Олон олон ян... ...айнууд ирагуу ...уулажа һуурһанаа ...моо хуряажа, ...ий болошобод.

...роомнай орожо, ...ондомнай шүүһэ ...даа»—гэжэ Да... ...соогоо ехэтэ бая... ...вай хүндын зүүн ...ур зубшан мүр ...ябаһаар, элһэн ...н мүр обёоржор...

...энэ шолмошни ...н улаяа үгэбэ ...моринһоон буун ...үрыень шэнжэжэ ...ун мүр байна, ...о модондо уяад, ...ан ногоон дээ... мүрынь мушхэ... дабшана.

...баһаар, үдхэн ир... ...анда хүрэбэ, ни... ...шонын зүргэ хар... «Энэл иргай ...оо мүнөө шолмо ...ой» — гэжэ бо... дээрээ үндэлэан ...й бургааһануу... ...нэгээр тоолоһон ...р бүриниень на... ...тэнэ. Тиигэжэ ...н иргай бургаа... ...ын нүхэ хара... ...м саашань Да... ...ен хааян ошо... ...э хүндын баруун ...эн ябаһан Дан... ...н дээрээ зогсон ...на алишье зүг... ...унай гараһаниие ...н гээгдэбэ. «Да... ...ондогой болог... ...онь мини хии ... мяхадажал бо... —гэжэ досоогоо

...ргой шоноёо нү... ...ь татажа гаргаад ...тэрэнь зургаан ...а. «Аһаа. хү... ...ь нэгэ нэгэ гүл... ёһотой!»—гэжэ ...уугарба. Нүхэ... ...э тамхилха зуу... нүхэрөө нэгэ ...ад абаха байна», ...од, шоноёо нү... ...ударжархина.

...ю ерэхые хүлеэ... ...й модоной суу... ...ааг арбагай тэмээн ...нгэреэр тамаран ...нтэ хүжэ хүлхэ ...болжо, наранай ...жархиба. Ой соо ...ожо, һэб һабхан ...лбэб. Бороон ду... ...з. Олон олон ян... ...айнууд ирагуу ...уулажа һуурһанаа ...моо хуряажа, ...ий болошобод.

...роомнай орожо, ...ондомнай шүүһэ ...даа»—гэжэ Да... ...соогоо ехэтэ бая... ...вай хүндын зүүн ...ур зубшан мүр ...ябаһаар, элһэн ...н мүр обёоржор...

...энэ шолмошни ...н улаяа үгэбэ ...моринһоон буун ...үрыень шэнжэжэ ...ун мүр байна, ...о модондо уяад, ...ан ногоон дээ... мүрынь мушхэ... дабшана.

...баһаар, үдхэн ир... ...анда хүрэбэ, ни... ...шонын зүргэ хар... «Энэл иргай ...оо мүнөө шолмо ...ой» — гэжэ бо... дээрээ үндэлэан ...й бургааһануу... ...нэгээр тоолоһон ...р бүриниень на... ...тэнэ. Тиигэжэ ...н иргай бургаа... ...ын нүхэ хара... ...м саашань Да... ...ен хааян ошо... ...э хүндын баруун ...эн ябаһан Дан... ...н дээрээ зогсон ...на алишье зүг... ...унай гараһаниие ...н гээгдэбэ. «Да... ...ондогой болог... ...онь мини хии ... мяхадажал бо... —гэжэ досоогоо

...ргой шоноёо нү... ...ь татажа гаргаад ...тэрэнь зургаан ...а. «Аһаа. хү... ...ь нэгэ нэгэ гүл... ёһотой!»—гэжэ ...уугарба. Нүхэ... ...э тамхилха зуу... нүхэрөө нэгэ ...ад абаха байна», ...од, шоноёо нү... ...ударжархина.

...ю ерэхые хүлеэ... ...й модоной суу... ...ааг ряататар оог хуугай табиһаар угтан ошобо. Уданшьегүй хоёр нүхэд энеэдэтэй наадатайгаар уулзаба...

— Зай, шимни юу хаража, юу һонирхожо ерэбэш? —гэжэ Дашидондок урид асуун байба.

— Хараһан гэхэ юун байхаб даа, харин шара хасартай шандаганда мэхэлүүлжэ ерэбэ гүб даа,—гэбэ.

— Аа, юун болооб?

— Хэлээдшье ялайбиб, шүдхэр абаг!

— Һа-һа-һа... Шоно хюдахынгаа орондо аймхай айран шандагаханда мэхэлүүлээд, хоохоор бусаха болобо гүбди даа. Ангуушадшье болохоо алдалайбди даа,—гээд, Дашидондок нүхэрөө наада барин, эльгэ хатан байба.

— Зай, тэрэшье тэрэ, шимни юугээ торгообши, буугай дуун гараа бэлэй.

— Нэгэ доргон дайралдаа болоо һэн.

— Доргоншье хадаа болоо. Ехые ехэ, багые бага гэжэ шамарлажа лажа болохоб даа. Тэрэмнайшье баһа адуу малда харша арьяатанай нэгэнинь болоно. Үнсэнэй дэлэн һабардажа гэмтээхэһээ гадна, хони хурьгадта халдадаг шуу.

— Тиимэ даа,—гээд, Дашидондок нүхэрэйнгөө урдаһаань хараад:—Ямар арьяатан байһаниень мүнөө ошожо харахал байхаш, гэбэ.

Тэрэ хоёр ангуушад шог үгэнүүдээр хөөрэлдэнөөр, шонынгоо нүхэн дээрэ ерэжэ зогсобод. Данзан шонын нүхэ... харамсаараа:

— О-һоош даа! Нёдондо үзэһэн нүхэн дээрээ ерэшэбэ ха юмбиб. Дорго эндэ буудаа гүш!

— Үгы, тэрэ саанаханань байһан шэнэ нүхэндэ. Шимни залуугаараа нүхэн соо-һоонь гаргаад наашань хаял даа,—гэжэ Дашидондок буруу хараад миһэд гэбэ. Данзан гүйжэ ошоод, харанхы нүхэн соо гараараа һабардан байһаар шонын зантагар тархи баримсаараа сошожо, гэдэргээ унан алдаад: «Ай, зайлуул, шоно... шоно хэбтээл!»—гэжэ оог хуугай табяад, буу тээшээ харайба. Тэндэ байһан Дашидондок бүтүүхэнээр энеэдэһээ хүрэжэ:

— Шоно хэбтэнэ аал?

Үндэр Данзанай айһан сошоһондоо үе мүсэнь һалганабашье, нүхэрэйнгөө шоно алаһандань баясажа: «Яагаашье томо үлэгшэн шоноб? Лаб гүлгэтэй байгаа», —гээд, нүхэ уруунь шагаана.

— Нүхэр, болгоомжотой бай! Эрэ шононь нүхэнэйнгөө оёорто хэбтэжэшье болохо,— Дашидондок нүхэрэйнгөө аймхайе мэдэһэн хадаа зорюута айлган хэлэбэ.

— Байжашье болоо даа. —гээд, тэрэнь нүхэнэйнгөө амһарһаа зайлаба.

— Тэндэшни лаб зургаан гүлгэн байжа болохо.

— Зургаан?! Хайшан гээд мэдэбэт?

— Нүхыень малтахадаа мэдэхэш даа. Бишни шонынгоо арһые хуулаһууб,—гэбэ.

— Зай, зай, хаража үзээ даа,—гээд, Данзан дэгэлээ тайлажа байгаад, шулуутай газарые оглоро сабшасагаан байгаа һэн...

«Колхозоймнай хорин сагаан хониной ами голдонь хүрэһэнөө, арһа шүрбэһөөрөө харюусадаг, хара золиг шамай!»—гэжэ Дашидондок арһыень үбшэжэ байха зуураа, шэшэрэнги хоолойгоор дуугарба.

«Шоно хүсэхэ хүлэгтэй, шулуу даалгаха зэбсэгтэйбди!»—гэжэ байгаад, Данзан хайр холимогтой газар сабшана. Нилээд гүнзэгыхэн малтаад байхадань, оёорто шонын гүлгэд байжа байба.

— Зай даа, нүхэр! Торхотой тоһондоо хүрэбэ гээшэбди,—гэжэ Дашидондок энеэбхилээд,—эдэ шолмосуудай тархиниень соо сохихоо мэдэлши даа,—гэбэ.

Данзан нэгэ гүлгэнэй хүлһөөнь шүүрэн абаба. Тэрэнь шүдэнүүдээ ирэйлган хэрхирнэ. «Үшөө хэрхирхэ һанаатайл шолмо! Нарайдань низалаагүй һаа...» гэжэ шухатаран байжа, зургаан гүлгэ газар нэшэсэгүүлээд,— үгы, шимни нүхэн соонь орожо тоолоһон шэнги, хайшан гээд мэдэбэш?—гэжэ гайхан байба.

— Хэды хүхэтэй шоно байгааб, тэрээн бүринь нэгэ нэгэ гүлгэн байдаг агша.

— Тиимэ юм гү?—гэжэ Данзан хоолойгоо татан, шонынгоо арһанай хүхэнүүдые тооложо үзөөд, мүн лэ даа, мүн гэжэ этигэбэ.

Эдэ хоёр ангуушад артелийн адуу малда хоро хүргэдэг нимэ олон арьяатанние алаһанайнгаа түлөө колхозниигуудай зүгһөө барагдашагүй ехэ баярта хүртэһэн ба гүрэнһөө 3561 түхэриг мүнгэн шан абаһан байна.

ЭЛЬГЭ ХАЛУУН АХАМАД

(ДУРДАЛГЫН ДЭБТЭРЬЭЭ)

УЛААН-ҮДЫН педучилищиин I курсда һуража байхадамнай, II курсда һурадаг басагад һанаандаа мание «дээрэһээмнай уруу» харадаг байгаа һэн ха. Тэдэнэй дунда Галина Халзанова гэжэ басаган ходол ородоноор дуугарха. Хамтын байрада байрладаггүй һэн. Намайе шүлэг эреэлдэг гэжэ дуулаһан юм һэн гү? Нэгэтэ училищиин (9-дэхи дунда һургуулиин 3-дахи дабхарые эзэлдэг һэмди) коридор соо тогтоогоод, иигэжэ асууба:

— Ши Аполлон Шадаевые таниха гүш?

— Нюур танихагүйб, зүгөөр дуулаһанби. Онтохонуудыень уншаһан аабзаб даа. Яагааб?

— Яагаашгүй. Тэрэшни миниий дядя юм,—гэбэл даа. Ехэл гайхабаб: тиимэ мэдээжэ уран зохёолшын түрэл бидэнэй дунда ябажа ябаха юм бы?

Уданшьегүй танилсаха, хөөрөөень шагнаха зол тудаа һааб даа. Залуу бэшэгшэдэй конференци боложо, «буруугай бэлшээриһээ» һая гараһан намшуу хүнүүд Буряадай бүхы уран зохёолшодые хаража жаргабабди, хэлэһэн үгыень хадуубабди.

Аполлон Шадаев гээшэ шиираг бэетэй, Хоца Намсараев шэнги, үндэр томо хүн байха гэжэ һанаһамни, үнэн дээрээ намһаашье ходо үндэр бэшэ байшаба.

Багшанарай училищиин оюутан боложо, һаял һуража эхилээд байтарнай, бүряад хэлэнэй багша Дарима Тумуновна (уран зохёолшо Жамсо Тумуновай дүү) манда изложени бэшүүлбэ.

— Уран зохёолшо Аполлон Шадаевай «Шампии баабай» гэжэ очерк уншаһан зон гүт? Мүнөө тэрээгээр изложени бэшэхэбди, — гээд, «Шампии баабайе» уран гоёор уншажа оробол даа.

Тэрээхэн изложени бэшэһэнһээмнай хойшо 42 жэл болохоёо байна. Зүгөөр Захааминай ой хубшые, хада ууланнуудые табан хурган даал мэдэдэг мэргэн шагаасатай буугаараа хорин баабгай, тоо томшогүй олон булга, хэрмэ наһан соогоо олзолһон Шампии баабайн образ мартагдашагүй бүхөөр сээжэдэм хадуугданхай. Илангаяа эхин мүрнүүдыень эли тодоор һанадагби: «**Шампии баабай — нюргархуу шикраг бэетэй, үбсүүн дээрээ унама сагаан һахалтай, хүдэр томо гартай, далан наһаяа дабажа ябаһан үбгэн. Үндэр наһатайшье һаа, хүдэлмэриһөө буугаагүй, солбон собоо зангаараа км. Бодохо, һуухадаа, ганса нэгэ нюргаяа барин, «ёгхо!» гэжэрхёо һаа, тэрээнһээ эшэһэн шэнги, шэг шарайнь хубилан алдадаг...**».

Хүдөөгэй мэргэн ангуушадай нэгэн байһан, һүүлдэнь геологуудай газаршан боложо алдаршаһан, нютагайнгаа хубшэһөө, хада ууланаа үнэтэй баялигуудые ололсоһон, өөрөөшье олоһон Шампии баабайн дүрые уран зохёолшо иигэжэ мүнхэлһэн байнал даа.

Һүүлдэнь энэ очерк һургуулиин һуралсалай номууд соо оруулагданхай ябагша бэлэй. Бүряад уран зохёолой алтан жасада оромо очерк бэшэһэн зохёолшо манда хомор аабза.

Һаяхан дунда һургуули дүүргээд, аттестат абаад, Москвада һурахаяа зорижо ябаһан хүбүүхэн тухай (алтан медальтайгаар дүүргээшье һаань!) очерк бэшээд, тэрээнээ согсолбори соо оруулхаяа түбһэн зохёолшод, журналистнууд зүрхэлхэшьегүй байха. Харин Аполлон Шадаев 1951 ондо алтан медальтайгаар Улаан-Удын 18-дахи буряад дунда һургуули дүүргээд, Москвада һураха гэжэ шиидэһэн Николай Дамдинов тухай «Холые зоригшо» гэһэн очерк бэшээд, «Нарата хабар» гэжэ номдоо оруулһан юм. Хожомоо литературын түрүү зэргэдэ лаб гараха байха гэжэ тухайлаа һэн ха гү?

Юрэдөө, А. И. Шадаев залуу зохёолшодто халуун эльгэтэйгээр хандадаг, шадаал һаа, дэмжэхэ, зоригжуулха гэжэ оролдодог ахамад байгаа гэжэ мүнөө баярлан дурдагшаб.

Ц. ДОНДОГОЙ.

ИТАР-ТАСС: **түди дэлхэй мүнөөдэр**

ЛОНДОН.

Россин гадаадын хэрэгүүдэй министр Андрей Козыревой албанай хэрэгээр Британиин нислэлээр ябалгань түгэсэбэ. Эндэ США-гай түрэнэй секретарь Джеймс Бейкертэй уулзажа, хөөрэлдөө. Стратегическэ добтолхы зэбсэг хэрэгсэлнүүдые саашадань хороолготой холбоотой асуудалнуудые хоёр ороной гадаадын политическэ албан зургааннуудай толгойлогшонөр хаража үзэһэн байна.

Лондондо болоһон пресс-конференци дээрэ тэмдэглэгдэнэй ёһоор, энэ талаар горитой амжалта туйлагдаа. Гэбэшье Борис Ельцинэй албанай хэрэгээр Вашингтон ошолгонь шиидхэхы удха шанартай байха юм.

Боснидохи ба Герцеговинадахи байдалые хаража үзөөд, урданай Югославиин энэ республикада олонитый туһаламжа үзүүлхын тулада харилсаа холбоо бэхижүүлхэ, гэжэ хоёр тала шиидэһэн, энэ региондохи байдалые гуримшуулгада ООН-ой үүргые дээшэлүүлхэ хэрэгтэй гэжэ хэлэһэн байна.

ПЕКИН.

Хитадай Арадай Республикын нислэл хотодо Россин Федерацийн ба КНР-эй правительствануудай хоорондохи худалдаа наймаанай-экономическа харилсаа холбоон тухай протоколдо гар табигдаба. 1992 ондо хоёр ороной хоорондо худалдаанда гаргагдаха эд бараанай хэмжээн тэрээн соонь тодорхойлогдоо. Россин техническэ туһаламжаар Хитадта баригдажа байһан гү, али баригдаһан объектнүүдтэ хэрэгтэй хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые Росси Хитадта худалдаха болоо.

Россин ба Хитадай предприятинуудай, регионуудай, фирмэнүүд ба компанинуудай хоорондо эд бараа худалдаха талаар харилсаанууд тогтоогдохо юм гэжэ Россин Федерацийн правительствын түрүүлэгшын орлогшо, ажалай ба хүн з

Илалта шэрээлсэһэн түүхэтэй

«Зонтойгоол хамта байха хэрэгтэй»

12 час тойрон трактористнууд «түмэр агта хүлэгүүдээ» жолоодон, ойн соорхойдо тобойһон багахан вагондо хүрэжэ ерэнэ. Нэгэ таладань ой, нүгөө тээнь—таряалан. Тээ саанахана—хабарай һалхинһаа халхалдаг добо. Вагоной хажууда түүдэг носоно. Галай дэргэдэ хөө болоһон томо-томо амһартануд харагдаха юм. Тээ холо — уһатай боошхо. хажуудань —эдеэ бариха ута стол, дээрэнь олон аяга, табагууд, шанага, халбагануд табяатай. Мүн тэндэнь хэдэн бүүлхэ хилээмэн. Столой хоёр хажуугаар ута һандалинууд жэрылдэнэ. Түүдэгэй, столой хажууда набтаршаг бэетэй үбгэжөөл туха, сүлөөгүй эрьелдэнэ.

— Юүгээр хүндэлхэбши маанадаа, Витя абга?—гэжэ трактористнууд, уһатай боошхоһоо шлангаар уһа гоожуулан, нюур, гараа угааха үедөө һураха юм.

— Үхэрэй мяхатай шүлөөр лэ ааб даа!—гэжэ тогоошон үбгэжөөл харюусана.—Капустахан хэзд шанааб. Сай гээшэ нормогүй, 5—6 аяга уухадатнай болохо, — гээд, гээд, энеэхэ юм.

Механизаторнууд, олонхидоо залуу хүбүүд, стол тойрон һууба. Хараһаар байтарни, хилээмэн зүһэгдөөд, табагууд соогуур халуун шүлэн хэгдэбэ. Шүлэеэ эдихэ зуураа, таряашад тогоошоноо магтана:

— Амтатайл шүлэн байна даа!

— Мяханиинь һайнаар үлтирэнхэй. Бэрхэл байнат даа, Витя абга!

— Шүлэн хадаа шандагай шабардажа, шанагын гозоймо үдхэн байха ёһотой юм. Эдеэн болбол шэнгэсэтэй байха ёһотой гэжэ фронт дээрэ хэлсэгшэ һэн,—гээд, үбгэжөөл харюусаха юм.

— Зүб даа!—гэжэ трактерист хүбүүд зүбшэнэ.

Саахартай удхэн сай уухынай һүүлээр тамхяа татажа, бага сага амарһан болоод, уданшьегүй «түмэр хүлэгүүдээ» дахин «хүлдэжэ», поли тээшээ талиина. Харин хээрын станай эзэн үбгэжөөл аяга, табагуудаа угаажархёод, хуурай мүшэр сабшажа эхилбэ. Үдын хойто тээхи эдеэ бэлдэхэ хэрэгтэй бшуу.

— Би бүхэли зунаа хээрын станууд дээрэ үнгэргэдэгби,—гэжэ Виктор Григорьевич Михалев хөөрэбэ.—Хабартаа — тарилга дээрэ, удаань—үбһэн дээрэ тогоошоноор хүдэлдэгби. Үдэртөө хоёр дахин эдеэ шананаб. Намартаа мүн лэ таряашадтайгаа хамта ургаса хуряалгада ябалсадагби.

— Хаана һуудагбта, Виктор Григорьевич?

— Вознесеновкэдэ. Тэндэ түрөөб, тэндээл яһаа хаяха һанаатайб. Пенсидэ гараһаар 6 жэл болооб. Хабартаа гэртээ һуужа тэсэдэггүйб. Гэртэхи ажалай сэхэшье һаа, хээрэ гараха, механизатор хүбүүдтэй хамта тарилгада ябаха гээд, яаха аргагүй сэдьхэлии суранзанда татуулһан юм шэнги болошодог. Үдэрынь поли дээрэ хүдэлөөд, үдэшэндөө гэртээ, хүгшэндөө туһалдагби. Огородоо уһалха, адуу малаа хараха гэхэ мэтэ ажал барагдаха бэшэ.

— Пенсидэ гараханаань урид хаана хүдэлөөбта?

— Түрэл колхоздоо элдэб ажалда хүдэлөөб. 1939 онһоо колхозой гэшүүн болоһон хүм. Удаань Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуучехэ дайнда ябаад ерээ һэм. Тиигээд ажахыдаа кладовщигаар, бригадираар хүдэлэгдөө. Комбайнда штурвальна ябааб, мал адуулааб, хонишоноор хэдэн жэл хүдэлөөб.

— Баруун фронт дээрэ байлдаа гүт?

— Тиигээ. 2-дохи Прибалтийска фронт дээрэ. Тагнуулай сержант ябаа хүм.

— Тагнуул хадаа хүнгэн бэшэ хэрэг ааб даа. Олохон лэ бэрхэшээлнүүдтэй ушаралдаһан байхат...

— Байгаа даа. Дайсанай ара талада гаража, «хэлэ» барижа асарагша бэлэйбди.

— Шагналнуудтнай олон байгаа ёһотой...

— «Шэн зоригой түлөө», «Дайшалхы габьяагай түлөө» гэһэн медальнууд, Эсэгэ ороноо хамгаалгын орден, хариин хотонуудай түлөө медальнууд бии. Дайнай эсэс, Илалтын үдэр болотор дайлалдаагүйб, хүндөөр шархатаад, госпитальдо ороо хүм. Немец мэргэн буудагша намайе оноожо. буудажархёо һэн. Нюур руумни буудахадаа, абаха танаггүй болгоо бэлэй. Хэрбээ нэгэ бага хажуушаа тудга һаа, яһан толгойемни биса татаха һэн даа. Бурхан лэ хараа, аршалаа гэжэ һанагшаб. Свердловск хүрэтэр яагаад абаашаһыень, тэндэ операци хэһыень огто мэдэдэггүйб. Тэндэ нюурыем шэнээр бүтээгээ гэхэдэ болохо, хасар, хамар бүхэнием барижа сёод, хүн шарайтай болгоо бшуу.

— Үри хүүгэд, ашанартнай олон гү?

— Табан үхибүүдтэй, долоон ашанартай хүм даа. Нанайм нүхэр үни үгы юм. Һүүлэй 10 жэл соо Анна Павловна хүгшэнтэй ажаһуудагбди. Тэрэмни баһал нүхэргүй, 8 үхибүүдтэйгээ үлэһэн юм. Мүнөө бултадаа түбхинэнхэй, олон ашанар ургжа байна. Нимэл зон ажаһуунабди.

Амһарта ссохи уһан харьялан бусалжа, Виктор Григорьевич тэбдэжэ, хэршэһэн хартаабхаяа уһа руу хэбэ. Томо шанагаар худхажа, галаа заһаад, хажуудамни е, эжэ һууба. Ойро зуура абяагүй һуубабди. Һүүлээрнь ветераи нигэжэ хэлэбэ:

— Гэдэргээ хаража үрдеэгүй байтарни, 70 наһанайм дабаан ойртобо. Үдэр бүрини ажал хэрэгүүд соо сүлөөхэнөөр һууха забдагүй ябаһаар байтарни, наһамни үнгэршэбэл даа. Теэд ажал хэнгүй, альгаа хабсараад яажа һуухабши?

— Тиигэжэ һуубал, хүн нэһаараа ажал хэжэ ябаһан хүн яагаад нимэ сагта сүлөөтэй һуухаб, тэсэхэгүйл.

— ниигэжэ һуубал, хүн нэрэеэ алдахаш. Ехэ, багашье һаань, хүнүүдтэ ямар бэ даа аша туһа, асаржал байха хэрэгтэй. Адуу. малаа хараад, огород, хартаабхаяа таряад, хүшэр хүндэ энэ сагые тэсэжэ гарахал болоо гүбди. Хүн зомнай сагай үнгэрхэдэ, митинг, буһалгаан гэзд лэ шуулядхаяа болижо, ажалаа хэжэ эхилхэ бэээ гэжэ найданаб. Тиигээгүйдэ аргагүй. Түргөөр лэ тогтууритай, амар мэндэ, һайн саг ерэһэй гэжэ һанагшаб. Нам шэнги үбгэжөөлдэ ехэ юумэн хэрэгүйл даа. Бэ үбдэн хабдангүй, ехээр зобоонгүй байбал, нютагайнгаа хүн зонтой хамта хүшэр сагые дабан гарахал байхабди. Нимэ үе сагта хүн зонтойгоол хамта байха хэрэгтэй. Хамта хүдэлхэ, бүхы бэрхэшээлнүүдые бэе бэеэ үргэн, дүнгэн гаталха хэрэгтэй.

С. ВАСИЛЬЕВ.

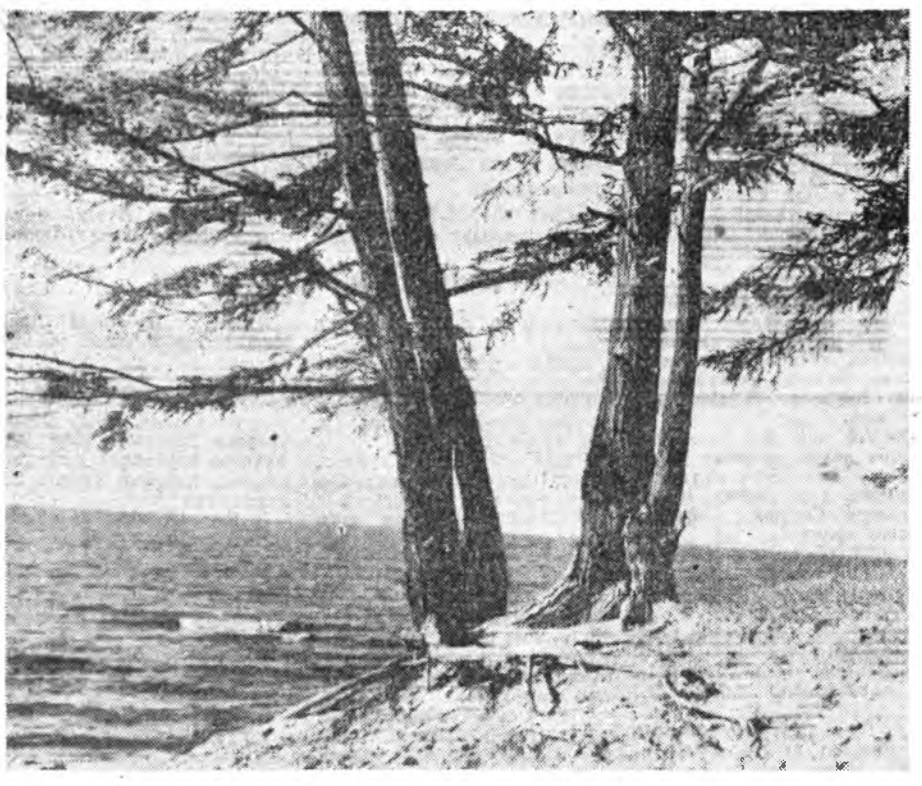

Зунай эхин Байгалай эрьедэ. В. ПЛУТТЫН фото.

ХЭЛСЭЭН БАТАЛАГДАБА

Бельгиин түүхэ болон искусствын Королевскэ музейн эрдэмтэд Буряад Республикада ерээд байна. Буряадай Ниитын эрдэмэй институтдай хамта тус музей палеоэкологическа ба археологическа шэнжэлгэнүүдые хэхэ тухай хэлсээ баталба. БИОН-ой зүгһөө харюусалгата—директор, профессор В. Ц. Найдаков, археологиин лабораториие даагша, түүхын эрдэмэй кандидат С. В. Данилов, тус лабораториин эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэд Л. В. Лбова, В. И. Ташак гэгшэд, харин Бельгиин Королевскэ музейн зүгһөө тэрэнэй координатор, атташе Франц Штейхаут, атташе Николас Кове, музейн эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Сигрид Миссоттен гэгшэд хоёр талын энэ хэлсээндэ гараа табиба.

Жэл соо хамта хүдэлхэ гухай хэлсээн саашадаа үргэлжэлүүлэгдехэ юм. Буряад эрдэмтэдэй хариин ороныдай эрдэмтэдтэй харилсаа холбоон улам бэхижэжэ байна.

О. ДОНДОКОВА.
Буряадай эрдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэ.

ХАРТААБХА ТУХАЙ

Хартаабхатай уһан соо нэгэ халбага тоһо хэжэрхибэлтнай, тэрэ түргөөр болохо. Хартаабхын амта һайжаруулхын тула бусалжа байха үедэнь уһа руунь нэгэ һонгино, чесногой 2 хуби гү, али тмин, лаврово набша нэмэхэ хэрэгтэй.

Шараханаань урид хартаабха найнаар хатааха шухала. Энээнэй тула хэршэнэн хартаабхаяа полотенци гү, али салфеткэ дээрэ тараагаад хатааха. Тиигээгүй һаа, нойто ехэтэй хартаабха шарахада, амтатай хальһатай болодоггүй.

Хартаабхаар алаади шарахаяа түхеэрбэл, үрэгдэһэн хартаабхынгаа харлахагүйн тула багахан халуун һү нэмэжэрхидэг юм.

Борщ соо хэгдэһэн хартаабхын хатуу болохогүйн тула тэрэниие томадһаа, дабһалагдаһан капустаһаа 10 минута урид борщ соо хэхэ хэрэгтэй.

Пюрэгэй амтатай байхын тула шанаһан хартаабхаяа урид һайса хатаагаад, удаань тоһо, халуун һү болон һайнаар худхагдаһан үндэгэ нэмэхэ.

Хэрбээ пюредэ хартаабхын бусалһан уһан оролсошоо һаань, пюре хүбхэгэр сагаан болодоггүй. Харахада аятай болохынь тула тоһо, үндэгэ нэмэхэнээ гадна, һүнэй орондо зөөхэй нэмэбэл дээрэ гэжэ тоологдодог юм.

Эшэеэ ургаһан, ногоорһон хартаабхые эдижэ болохогүй, юундэб гэхэдэ, нимэ хартаабха соо хорото бодосууд олон байдаг юм.

Хартаабха уһан соо удаан байлгаха хэрэггүй. Энэнһээ уламжалан, хартаабха соохи крахмал болон С витамин ехээр гээгдэдэг.

Шанга бэшэ гал дээрэ хартаабха шанахада һайн. Хэрбээ шанга гал дээрэ бусалгабал, тэрэ газаа тээһээ болоод, досоогоо түүхэй үлэшэдэг юм. Хартаабхын бусалха уһан тэрэниие дээрэһээнь арай-арай хаагаад байха ёһотой.

Шэнэ хартаабха арилгахаһаа урид, хэдэн минутын туршада хүйтэн уһан соо байлгаха хэрэгтэй. Тиихэдэ хартаабхын хальһан найнаар абтадаг. Хутагаар хальһыень хуулахын орондо шэрүүн щёткоор шударжа арилгабал дээрэ. Пюре хэхэдэ, шэнэ хартаабха таарадаггүй.

«В старину едали деды» гэжэ номһоо абтаба.

ДОМ АРГА

Буряад зон «шүдэн хорхойтоо» гэлсэдэг ха юм даа. Шүдэнэй хорхойе гаргахын тула нимэ арга хэрэглэдэг. Тиһһэн гү, али һонгинын үрэһэ абаад, ямаанай али угы һаа хониной дотортой хамта улаан сог гал дээрэ хаяхада, унин гараха ааб даа. Тиигэхэдэнь сорго шэнгээр саарһа мушхаад, шэхэндээ барлад байха юм. Уданшьегүй шэхэнһээ тон жэжэхэн, хара толгойтой сагаан хорхойнууд гаража ерэдэг.

Яһа уһаяа үбдэдэг хүнүүд шоргоолжоной бута дээрэ үбдэһэн хүл, гараа табяад, шоргоолжоной хороор эмшэлдэг байгаа бшуу. Мүн ханяада хүрэһэн гү, али уушха муутай болоһон хүн хүбшын алаг шоргоолжоной бута дээрэ ошоод хамарайнгаа һүбын сорьётор амилдаг.

Яһа уһанай үбшые бууруулхада, нарһанай шэлбүүһэн, мойһоной, хуһанай набшаһан һайн юм. Илангаяа хабартаа, май һарада мойһоной сэсэглэжэ, хуһанай гүлгэлөөд байха үедэ тэдэнэй набша намаа бусалһан уһан соо эдэешүүлээд, үбшэн хүнине нимэ уһан соо һуулгахада һайн.

Мүн таба һалаа гэжэ ургамалые үргэнөөр хэрэглэдэг байгаа. Юумэндэ адабал, таба һалаагаар шабажа, шуһыень тогтоодог.

Т. САМБЯЛОВА

БУРЯТИЯ
мүнөөдэрэй номерто

Үглөөдэр юугээ эдихэбибди? «Хүйтэн, халуунние долоожо»—Ю. Убеевэй статья.

«Түрүүшын дүнгүүд тодороо» — таряашадай болон хэмһабариин ажахынууд тухай Хэжэнгэдэ болоһон хөөрэлдөөнһөө.

Д. Банзаровай түрэһөөр 170 жэлэй ойдо. «Казанска университедэй кандидат» — Н. Дамдиновай баримтата хөөрөөн.

Верховно Советэй IX сессиин. «Үглөөдэр тухай мүнөө бодомжолхо»—Э. Намсараевагай тоосоон.

«Харгынуудшье муу, түлбэриншье һанаа зобооно»—А. Фарфутдиновай тэмдэглэл.

Түрэл арадаймнай түүхэ домогһоо

...УРАН ХҮНЭЙ УХААНҺА

«Амиды түүхэ» болоһон үбгэд, хүгшэдһөө балшар бага наһандаа шэхээрээ дуулажа, шэгэбшэдээ хабшуулаа болоһон юумэнүүдэйнгээ зарим тэдыень саарһан дээрэ эреэлжэ, «саһан дээрэ мүртэй» болгохо хүсэлтэйб.

Эндэ дурдагдаһан хүнүүдни «сэсэн хүнэй сээжэһээ, уран хүнэй ухааниһаа» мүндэлһэн арад зоноймнай аман зохёол бэшэ. Нэгэ сагта, нэгэ нютагта бодото бэээрээ ажаһуурһан хүнүүд юм. Ушар тиимэһээ тэдэнэй уг дамжаһан аша зээнэрэйнь таһардаһан дүшэнэр, тайлбаринай үедэ ажаһуужашье магадгүй. Би өөрөө мэдэхэ түүхэшэн, зохёолшон бэшэ хадаа уг, түүхый бичиг холбожо, бодото һуурниень олгохоёо ехээр ороолдогүйб.

Энэ дутууемни усадхаха хэрэгтэ һонор ухаатай хүгшэд, мэргэжэлтэд, оюутадай хамааралдан орсо туһалаа һаань, баясаха байнаб.

ДАМБА НОЁН

Энэ хүн буряадай түрүүшын тайшаанарай нэгэн гэжэ түүхын бэшэгээр гэршэлжэ болоно. Ажаһуурһан сагыень тухайлха гэбэл, Россин гүрэнэй хүбөө хилэ табиһанай удаадахи үйлэ хэрэгүүдтэ хабаатай.

Хилыш табигдаагүй байхада, элдэб яһатадай түлөөлэгшэд хабаатан түрэлцүүдээрээ бөөгнэрэн бүлэг боложо, ажамидарха арга нүхэсэл бэдэржэ, ургасын һайниие, ан гүрөөлэй элбэгые дахажа, албагүй зон ябадаг байгаа гэжэ тухайлая.

Россин гүрэнэй засагай ургэжэжэ, шангаржа эхилхэдэ, хилэ табигдажа, дотоодын зон албатай боложо. буса түрэлтэнэй дунда тайшаанар, шүүлэнгэнэр гэхэ хэтэшэлэн туршаалнуудые отогуудай ноёд эзэлжэ эхилһэн бололтой. Тиигэжэ засаг баряагүй һаань, малайнгаа эдихэ ногоо, хагданай һайниие бэдэрээд, зөөжэ ябадаг буряадууд алба татабари нэхээ һаань, ондоо тээшээ зөөжэ, Монголой, Хитадай газар ябашаха зэргэтэй байхадань хилээр хааһан байха.

Хилэ табигдаһанай удаа отогуудай түлөөлэгшэд эзэн хаантай бараалхахаяа эзэни хото уригдаһан гэлсэдэг. Тэрэ сагта Санкт-Петербург ошоһон байгаа юм гү, али Эрхүүгэй губернаторта ошоһон байгаа юм гү, даб дээрэ аман хөөрөөнһөө лаблахын аргагүй гэе.

Эзэн хаантай уулзалга хүлеэжэ байхадань, түлөөлэгшэд бүхэнэй тоогоор нэгэ-нэгэ мүнгэн һэлмэнүүдые барюулба ха. Сонгоолой түлөөлэгшэ түрүүтэй бултадаа согсогод гэлдэжэ бодолдоод, тэрэ бэлэгыень хүндэтэй дээрэ хүлеэн абахадань Хори буряадайнь түлөөлэгшэ:

— Хүн, амитанние гэмэлтэхэ эритэ зэбсэг баридагүй, хони малаа хараад ябаһан Хориин буряадууд гээшэбди. Хулисэгты, — гээд һэлмыень абаагүй юм гэдэг. Тиигэжэ Хори буряадһаа бэшэниинь, һэлмэ абагшад гүрэнэй хилыш харуулда хасаг албатай болоһон байгаа.

Хожомынь эзэн хаанай түлөөлэгшэдэй шалгалтаар ерэхэдэнь, Дамба ноён тэглэхэн газарта саһан дээрэ һэсы гэр барюулаад дотоpынь тулгаяа тойруулжа уһа адхуулжа хүргөөд, дээрэнь үхэрэй арһануудые үһөөрнь оёдэнь харуулжа дэлгээлгэһэн гэхэ. Хараха янзада досоо газаагүй хни һалхи орохогүй, сэбэр, аглаг гэр болоошье һаа, илангаяа айлшадай жабдан дорохоо даамайхан хүйтэнэй хайража, сорьёжо байһаниинь гайхалгүй. Тулгын галай ульһан дээгүүрээ тунахаһаа бэшэ, хэды мээ туһа хэхэб даа.

Дамба ноён өөрынгөө һууха хойморойнгоо жабданай хоорбо соо хуурай хохир хүүлэнхэй тула хүйтэн халуус нилээд бариха үбигтэй болонхой һааб даа.

Хони гаргуулжа төөлэй табижа, хүндэлхэ, ямбалхадаа гэдэһэ доторынь гүйсэд һайнаар угаалгангүй, һэбһэ, шабаһанай һэмһэгэйшэгээр табаглуулба. Нэгэ тогоондо шанагдабашье, Дамба ноёндэ табиха мяханиинь танюуһатэй байгаа.

Мяхан табагуудые зарасанарайнгаа айлшадайнгаа урдуур табижа дүүргэхэдэнь. Дамба ноён хоёр альгаа дэлгээжэ:

— Табаг барнит,— гэжэ баадхаба.

Айлшадынь орёомогһоо нэгэ-нэгэ хэршэмэг отолжо амандаа хэжэрхёод, харини зоной хүндэ дээрэ һууһан аад, һөөргэнь гаргажа, голоһон, шалаһанаа харуулхагүй гэжэ арай-шамайхан «буйлуулһан» гэдэг.

Һүнэй дээжэ, шүүһэтэйхэнээр болгогдоһон бүхэли мяханһаа шадаха зэргээрээ эдеэд, үһэ, нооһон болотороо хонин хүнжэл соо хуудэн алдажа хоноод, булга, халюунай арһанһаа эхилээд, яһала ехэ бэлэгтэй, сэлэгтэй бусаһан ха. Засагай газарта Хори буряадууд ехэл зэрлиг байдалтай, сэрэгэй албанда хабаадуулжа болохогүй гэһэн тобшолол хэһэн гэдэг.

Тиигэжэ зүүн Хори буряадаа арга мэхээрээ хасагай албанһаа зайлуулһандаа нютагтаа бүри ехэ хүндэтэй болоо. Удаган эхэтэй, тэнгэриһээ изагууртай, дээдэ түрэлэй хүн гэжэ отогоорхиниинь этигэдэг, эрид зоримгой занһаань түбэгшээдэг, сухалтайгаар ялагатаһан ошотой шара нюдэнһөөнь айдаг байһан гэхэ. Богониноноор хэлэхэдэ, һанаһаа хүсэлдүүлдэг, хэлэһэндээ хүрэдэг, отогой орой, түрын түрүү боложо ябадаг хадань захиралта, заабаринь зарлиг мэтээр дүүргэгдэдэг байгаа.

Нэгэ газарта аймшаггай сухалтай хүн бии гэжэ дуулаад, дуудажа асаруулаад, соорхой хүнэг үгөөд, энэ торхо уһаар дүүргээд гэртээ харихаш. дүүргээгүй һаан, ами голошо саглатар сохиxоб гэжэ албадаһан гэдэг. Урданай буряад уһа. голдоо дутэ һуухала хохирмой. Уһа асарха гэжэ тэрэнь гүйгөө —гүйгөө, ядахадаа хүнэгөөроо гэрэйнь хана шэдэжэр-хёод, гүйжэ ябаш — Энэ нээрэй тай, үбшэн хүн юм бү сухалдуулагш Дамба ноён зарл

Баһа нэгэ сонс нине албадажа уһанай эрьеэр хо рэлдэжэ ябатараа

— Аб тэрэ зал бадашан һэбэргы жархёо ха. Тэрэн дэбхэрхэ мүрте абаад, эрьедэ хаа гэдэг.

— Энэ нээрээ хүн байна, бэшэ б ты гэһэн ха.

Нэгэтэ Дамба н гэ үгытэй хүн д шэ шандаганай с жа, бэлэг барйн рэниинень бүриад хүлеэн абахадаа, дага урьхалжа тэжээдэг хүн, үни луулаад, өөртэнь х үнэтэй юумээ н дэлжэ үгэбэ гэжэ ён уяраад, тэрэнд бэлэг олон мал у жуулһан гэдэг.

Хожомынь Дам сэмгэндэ дуратай гоһон нэгэ баян х гаргаад, сэмгыень абаашажа бэлэг тэрэнь ши намда гэдэ сохиходоо, ды голтойхон сэгшэ.

Али олон уш зоргоороо хуулиг жэрхихээ һанаа ноёнтой хэн үлүү заха дуратай бай

— Хадааһан - с үглөө үдэдэ асар ниинень туршахам Дамба ноён зарас гэтэ захирба гэжэ

ХАДААҺАН-СЭСЭН

Дамба—ноёной захяа дуулахадаа, Хадааһан-сэсэнэй гэртэхин нилээд айһан, гайхаһан байха.

— Дамба-ноён сэсэн ухаатай, хурдан бодолтой, үнэн зүб юумын түлөө оролдодог хүн гэжэ мэдээжэ. Зүгөөр засагаа ургэдхэхээ һанаһандаа юм гү, зондо үгээ дуулгасатай болгохын тулэ юм гү, бү мэдэе. Баянай хүнэй зориг мохоохо, алхиха, сохихонь олошороо. гэлсэнэ. Газар дуулаг, гахай шагнаг! Зүн дагаандаа дуудуулаа үгыл байха,—гэхэ мэтэшэлэн Хадааһанай һамган һанаагаа зобоонгёор гэмэрнэ.

— Зан даа хүгшөө, «алаха малай шуһа абаха, саагалха хүнэй үгэ абаха» гэжэ байдаг. Гэм зэмэ хэжэхирһэн бэшэ аад. ямар юумэнһээ айха, гайхаха болоноби? Амитан, арьяатан бэшэ, айл, зоноо хүтэлжэ байһан хүн юм бэшэ гү?—гэн Хадааһан һанганайнгаа һанаа тэгшэлхые оролдоно.

— Аманини адаалхай, хэлэнини хэдэргэ һэмнай даа. Үгыень хаажа, үбгэрһэн хойноо үйлэдөө бү орооройл даа. Нюргандашни нугыш бургааһа дууһахаяа хүнһөө һурахагүйбши бы даа.

— Зай, хуроо! Хүнэй харгыда гарахаяа байхада, гэргэдэй хориглоходо харгын заяан доройтохо. «Эхэнэр эсхэнэндээ, эрэ хүн зориһондоо» гээд али нэгэ харгыгаарнь ябаад ерэнэ бэээб. Үйлэһөө үхэр тэргээр тэрьедэхэ бэшэш,—гээд харгыдаа гараба.

Дамба-ноёной байшангай богоһо дээгүүр үхэрэй арһан бүгтэрүүлээтэй, дээрэнь үелжэ бутаруулһан мяхан хэбтэнэ.

Хадааһан-сэсэн тэрэ мяхыень алхажа, гэшхэжэ ябажа ороод, баруун хойтохи булангайнь бурханһаа малгайтаяа адис абаад, малгайгаа абажа, доро дохижо Дамба-ноёноо һүгэдэн мэндэшэлээд, баруун жабдан дээрэнь хана руу хараад һуушаба.

— Хүнэй эдихэ мяха хүлөөрөө юундэ гэшхэбэ, алхабаш— гэжэ Дамба ноён зандарба.

— Албатанайнгаа нюурга улаашадаг таниие амитанай мяхаар улаашахадатнай гайхадаһамнишье хүрөөгүйл. Хүлисыт. Тэнгэриһээ заяатай танай зарлиг дары дүүргэхэ гэжэ яараба гээшэлби.

— Бурханһаа малгайтаяа адис абаһан аад, һаначе юундэ малгайгаа абаад мэндэшэлээбши? Би шиниихеэр бурханһаа дээдэ тээ гараба гүб?!

— Хабтагайн саанаһаа адисалдаг бурхан халааһанай саанаһаа адислаха юм бэшэ гү даа. Улайха нюурааряа урдамни байхадатнай малгайгаа абаагүйдэм аргагүй байгаал даа.

— Намда орожо ерэһэн аад, юундэ буруу хаража һуубаш? Баһахадаа гү? — гээд Дамба—ноён сухалдаһан хэбэр үзүүлбэ.

— Гэр, бараанайтнай маягаар гуримшалаа гээшэ бэзэб,—гээд жабдан дээрэ байһан шэрэмэл сагаан һэеы шэрдэгэйнь хяаза, хүбөө харуулба. Тэрэнь наашаа хараад байха ёһотой аад, саанань харуулжа дэбдигдэһэн байгаа.

Нигэжэ Дамба-ноёной харатайханаар зохёоһон туршалгануудые Хадааһан-сэсэн шууд дабажа яһала хүндэлүүлжэ бэлэгтэй, сэлэгтэй бусаһан гээ.

Хожомынь эндэһээ түймэр алдагдажа, Монголой горитойхон газарай хагдан дүрэһэн байха. Үбһэ сабшаха гээшые һаа болотор мэдээгүй, хамаг малаа хагдаараа тэжээдэг монголнуудта тэрэ сагай хэмжээгээр нилээд ехэ гай тодхор болоһониниь мэдээжэ. Ушар тиимэһээ гэмтэ талые харюусалгада хабаадуулжа, яла түлүүлхын түлөө Монголой хаан, ваангууд ородой гүрэндэ хэрэг баряа гэлсэдэг. Тэрэнэй үндэһөөр гүрэн-турын этигэмжэтэй хоёр талаһаа уулзажа, хөөрэлдэхэ саг болзор гаргаһан ха.

Тус хөөрэлдөөндэ Хорини бүряадые түлөөлэлсэхыень Дамба ноён Хадааһан-сэсэниие албадаба.

Бэеэр багахануудшье һаа, сүлхэ, хурдан моридоорсо һайбарлуулан луу хээтэй магнал торгон дэгэлтэй, дээдэ зиндаагай дэнзэтэд, хаан ваангуудһаа эхилээд, түүнэмэл, ноёд түрүүтэй болзоото сагтаа, хүлеэгдэһэн газартаа заларанхай. Мүн тэдэнэй бэшээшэдые, бэхэ лагван барижа, дээгүүр-доогуур орогшод—туһамаршадые, мориншод-жолоошодые тоолобол, олохон лэ эри бууһан ха.

Үгэ хэлэлгэ гомдолто талаһаа эхилбэ. Хашамал хонгёо хоолойтой монгол ноён Оросын хилэһээ Монгол улысын дайда руу ороһон түймэр тэды шэнээн газарай хагда, ногоо галдаа. Тиимэ, иимэ, аймагай тэды мал адууһанай эдихэ хагда дүргэһэнһөөтнай боложо, мал адууһамнай тэды тоотой болохо аад, мүнөө үсөөржэ, үхэжэ байна. Энэ хохидолой хойшолонгые гэмтэ тала тэхэрюулхэ ёһотой. Тэды шэнээн мүнгэ, тэды зэргын зөөри үгэбэлтнай таарамжатай гэжэ манай тала һанана гэхэ мэтэшэлэн захагүй үндэр сэн тогтооходонь:

— Тиимэл даа, тиимэ. Түлэнгүй яаха һэмбибди. Түлэхэл ёһотой гээшэбди.—гэжэ хоёр гараа хабсаранхай, дохилзон монголой хэлэгшые сүм зүбшөөжэ Сайһан халааһан дээрэһээ халаһан халааһатай һарьмай дэгэлтэй. харманда хан гэхэ хашарһагүй. Хадааһан сэсэниие харахадаа, Шэтын Оострогой сэрэгэй ноён ташуур буугаа барин алдаһан юм гэлсэдэг.

Хадааһан—сэсэн харюугай үгэ абахадаа:

— Хүндэтэ нүхэд, ноёд һайд! Бэйза тэрэ Сэлэнгэ, Оной гэжэ ехэ мүрэнүүд Монголой уһан бэээ?—гэжэ лаблаба.

— Зүб лэ даа. Манай газарһаа эхитэй, алишье гүрэнэймнай тала дайда үндалуулжа, үндэр ургаса, баян хэшэг үршөөжэ байһан дэмбэрэлтэй уһанууд байха, — гэн монголойхидой талаһаа зүбшөөбэ.

— Хэнэйшье мэдэһээр, дэлхэй дээрэ гал уһан хоёрһоо хүсэтэй, аюултай юумэн үгы гээшэ.

Ородоо гүрэнэй талаһаа нэгэ удаа ерэһэн түймэрэй аюулые манаар хаа гэбэлтнай, эрхэ бэ бэээбди. Зүгөөр та haa гараһан Зэл гэ. Онон, мүн бус нуудһаатнай жэл б найхин үертэ Адууһа, малаа хүнүүдэйшье үх бии. Тэрэ уһану жэлэй туршада н дэрһэн газарые hон сабшалан, сэгнэхэ болобод, мүнгэнэй болохо Тиимэһээ уһанай ушаруулдаг аюу таанад харюусажа hал яла түлбэри но гээшэт.

— Уһа бидэ эл шэбди, байгаал ёһоор урдаа бэ монголнууд нөөр

— Бидэ танай жэ түймэр табя баһал байгаалини дэл болодог һалх дажа танда орсо Тэрэниие хэнэй, х ханиинь манда б дэнэгүй. Тэнгэри хилгааннаашье г догбшибы даа. У нэ али талаһаа нэб, тэрэл талаа ха болоноби.

Таанад түймэрэ сэгнээд байнат. Б хохидол урда н тэйнь сэгнэхэбл урда урдаһаа хэг ялаяа даралсая.

Бидэ түймэр руу алдахагүйб таанар Онон Сэл хаажа абагты,—г han-сэсэн мо ама хаажа, тэрэ түлөө гараһан дыш хэрэгые үрэ бээ бэедээ гомдо han гэдэг.

Т. НИМ
суглуу

Урдань Бэшүүрэй, Кабанскын районуудай роор хүдэлһэн, прокуратурын хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ

БАТРОВ
Баяр Батровичой

сагһаа урид наһа бараһан ушараар Буряад Республикын Прокуратурын, Юстициин министерствоно Сүүдэй ба Адвокадуудай коллегиин гишүүд гэртэхин, түрэлхид болон нүхэдтэнь гүн нэгэдэл гашуудалаа мэдүүлнэ.

Нюгооний 17-до 10 сагта Юные Коммунаров 3-дахи гэрэй 106-дахи квартираһаа хүдөлөө

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ:
ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э., ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ Б. Ц.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнуудэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Калинаришвилиин үйлсэ, 23 «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таһагууд: соведуудэй хүдэлмэриин ба ниитын эмхинүүдэй —2-34-05 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35 соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; 2-67-81 олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; коммерческэ—2-35-84; корректорнуудэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй (выпускающинуудай)—2-35-95, манай корреспондентнүүд: Баргажанда—91-1-44, Закаменскда—31-61 Агинскда—3-45-94.
Буряад Республикын Министрнуудэй Соведэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта —2-56-62.

Газетэ жэлдээ 260 дахин гараха.
Хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй.
Газетын индекс 50901. Тираж 7 503
Хэблэлдэ гүшаагдаһан саг: 23.40.

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министерствын республиканска типографида газетэ барлагдан хэблэгдэбэ.
Директорэйнь телефон 2-40-45